

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗЛАЗИ ДВА ПУТ СВАКОГ МЕСЕЦА У СВЕСКАМА ОД 3 И
ВШЕ ТАБАКА. ЦЕНА ЈЕ: ЗА СРБИЈУ 12 ДИНАРА, А ЗА ЦРНУ
ГОРУ, БУГАРСКУ, БОСНУ, ХЕРЦЕГОВИНУ, АУСТРО-УГАРСКУ,
РУМУНИЈУ И ТУРСКУ 15 ДИНАРА НА ГОДИНУ.

ПРЕТПЛАТА СЕ ШАЉЕ

УПРАВИ
КР.-СРП. ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ,
А РУКОПИСИ УРЕДНИШТВУ.

XX СВЕСКА

У БЕОГРАДУ 31. ОКТОБРА 1885.

ГОДИНА VI

Разрешења од дужности наставника средњих школа

АКТОМ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

I Разрешен је:

У ЧАЧАНСКОЈ НИЖОЈ ГИМНАЗИЈИ:

г. *Антоније Таузиг*, учитељ немачког језика, 30. Септембра о. год. јер није отишао на дужност.

Премештаји и разрешења од дужности наставника основних школа

АКТОМ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

I Премештени су:

У ЈАГОДИНСКОМ ОКРУГУ:

г-ђа *Драгиња Милојевићка*, учитељица I разреда I одељења женске школе јагодинске, у цео I разред исте школе, пошто су одељења спојена, 30. Септембра ове године по потреби.

г-ђица *Лепосава Димитријевићева*, учитељица I разреда II одељења женске школе јагодинске, у III разред исте школе, 30. Септембра ове год. по потреби.

г-ђица *Марија Рерихова*, учитељица III и IV разреда женске школе јагодинске у IV разред исте школе, 30. Септембра ове год. по потреби.

У КРУШЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г-ђа *Јелена Баковићка*, учитељица I и II разреда женске школе крушевачке, 26. Септембра ове год. по молби.

г. *Михаило Игошанац*, заступник учитеља I разреда школе трнавачке, у I разред

школе врбничке, 28. Септембра ове године по молби.

г. *Танасије Радовановић*, учитељ I разрад школе врбничке, у I разред школе трнавачке, 28. Септембра о. г. по молби.

г-ђа *Катарина Пазарчева*, учитељица III и IV разреда женске школе крушевачке у IV разред исте школе, 26. Септембра ове г. по потреби.

У ЋУПРИЈСКОМ ОКРУГУ:

г-ђа *Јелисавета Жерићка*, учитељица II раз. женске школе великоградишке, окррга пожаревачког, у I и II разред женске школе ћупријске, 26. Септембра о. г. по молби.

г-ђица *Стевка Вожиновићева*, учитељица женског рада у V разреду за учитељицу V разреда женске школе у Параћину, 26. Септембра о. г. по потреби.

г. *Михаило Миленковић*, учитељ V разреда мушке и женске школе параћинске, у

V разред мушке школе тамошње, 26. Септембра ове год. по потреби.

У ЧАЧАНСКОМ ОКРУГУ:

г-ђа *Лепосава Јовановићка*, учитељица II и IV разреда женске школе у Краљеву, у I и III разред исте школе, 23. Септембра ове год. по потреби.

г-ђа *Милица Михаиловићка*, учитељица I разреда женске школе у Краљеву, у II разред исте школе, 23. Септембра ове год. по потреби.

II Разрешена је:

У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г-ђа *Косара Поповићка*, учитељица школе забојничке, 1. Октобра о. г. по молби.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК CCLXXXIV

28. Августа 1885. год. у Београду.

Били су: за председника први члан *Ј. Пецић*; редовни чланови: *Д-р Ник. Ј. Петровић*, *Свет. Вуловић*, *архимандрит Н. Дучић*, *Љуб. Ковачевић*, *Б. Козарац*, *Др. Плајел*, *Јеврем Илић*; ванредни чланови: *Јов. Ђорђевић*, *Петар Живковић*, *др. Војислав Бакић*, *Бор. Тодоровић*, *Жив. Поповић*, *Ник. Станковић* и *Лазар Обрадовић*.

Пословођа *Мил. Марковић*.

I

Прочитан је и примљен записник 283. састанка.

II

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 23. ов. м. ПБр. 8434. којим се шаље Главном Просветном Савету на преглед и оцену дело „Експериментална физика“ за више разреде гимназија и реалака, које је прерадио и удесио по ранијим примедбама и условима Главног Просветног Савета г. Светозар Д. Видаковић, професор београдске гимназије.

Одлучено: да се умоле за преглед овога дела г.г. К. Алковић и Бор. Тодоровић.

III

Саслушан је усмен реферат наставног одбора о томе: да ли би требало настављање ђака код појединих наставника средњих школа, у којима се исти ђаци уче, уредити другојачије по што је то до сада било, као што је то исказано у писму г. министра просвете од 19 ов. м. ПБр. 7890.

Главни Просветни Савет усвојио је разлоге наставног одбора и једногласно одлучио: да наставницима средњих школа треба допустити држање ђака код себе на стану и храни као што им то и до сада није било забрањено, пошто на тај начин родитељи ђачки имају највише гаранције, да им се деца добро уче и владају и да се над њима води потребан надзор у свако доба. Што се тиче „ружног говорења“, „сумњичења у савестан рад наставнички“ и „могућих злоупотреба“ од појединих наставника у оваким случајима, старешинама завода остављено је увек право, да контролишу и чине примедбе, ако потребно буде у интересу самога завода и наставника.

IV

Саслушан је усмен реферат наставног одбора о томе: да ли би требало ученицима основних школа, који падну на годишњем испиту, допустити понављање испита и на који начин, као што је г. министар просвете писмом од 9. Августа ПБр. 7846. питао Главни Просветни Савет по предлогу неколицине овогодишњих надзорника за основне школе. Са свима противу 4 гласа.

Одлучено је: да се не допушта понављање испита у основној школи, но да школски надзорник буде дужан свакога слабога ђака испитати из свих предмета приликом ревизије и то како ученике које је дотични наставник као слабе означио, тако и све друге у чије знање он сам посумњао буде. Ово би се имало изриком ставити у дужност надзорницима, кад им се даје упутство за преглед школа.

V

Саслушано је мишљење г. Д-ра Николе Ј. Петровића референта за основну наставу о молби г. Милана Јанковића учитеља јарменовачког, који тражи да му г. министар просвете уважи године учитељске службе проведене у Старој Србији и године, које је у рату провео.

После подужег обавештења Главни Просветни Савет са већином од 8 противу 7 гласова одлучио је: да се молиоцу уваже осем 3½ године учитељевања као што је извештајца предложио и оне године, које је у рату провео.

VI

Саслушано је мишљење г. Д-ра Ник. Ј. Петровића референта за основну наставу о молби г. Јакова Поповића учитеља из Станичења, који моли да му се уваже 4 године учитељске службе, које је провео као учитељ у Сјеници.

Одлучено: да се г. министар просвете извести о ранијем решењу Главног Просветног Савета од 25. Октобра 1883 г. СБр. 115, по коме би требало молиоцу уважити 4 године учитељевања у Сјеници.

VII

Прочитан је реферат г. Дим. Јосића професора учитељске школе о „Граматицици за III разред основне школе“ коју је израдио и поднео г. Ник. Тодоровић учитељ.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Упућен ми рукопис г. Николе Тодоровића, учитеља, под насловом „Граматицица за трећи разред основне школе“ прочитао сам, пак сам га онда упоредио са програмом за српски језик у III разреду основне школе, а за тим са „Српском Граматиком за основне школе“ од г. Живојина П. Симића, и нашао сам.

1. Да се „Граматицица“ г. Николе Тодоровића не саглашава са прописаним програмом;

2. Да у њој има много погрешних појмова граматичких;

3. Да је иста написана површно.

4. Да одредбе пису примерима расветљене, те би деца била упућена, да уче на памет без разумевања;

5. Да има много ствари, што деца „*треба*“ да науче без разумевања — јер писац сам вели на неким местима „*кад будете у старијем разреду, то ће вам се објаснити*“; — и

6. Да је „Српска Граматика за основне школе“ од г. Живојина Симића потпуно удешена према програму, према ученичкој снази схватања и према приликама нашим тако, да је свака друга граматика за основне школе са свим излишна.

Према овоме, што доведе рекох, не могу препоручити поменути рукопис г. Николе Тодоровића, да се усвоји као ручна књига за ученике III разреда основних школа.

3. Августа 1885 год.

у Београду.

Главног Просветног Савета
понижни

Димитрије Јосић
професор учит. школе

Одлучено: да се дело не може примити за понуђену цел из разлога, који су у реферату изнети. Референту је одређена награда 20 динара.

VIII

Прочитан је реферат г. Свет. Вуловића професора Велике школе о делу „Кнез Милош Обреновић I“ које је написао г. П. Деспотовић и понудио министарству на откуп за поклањање о испиту добрим и заслужним ученицима основних школа.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Књигом „Кнез Милош Обреновић I“, за српску омладину написао П. Деспотовић. Панчево 1884. Накнадом књижаре браће Јовановића, коју ми је Главни Просветни Савет на оцену дао, хтело се да се попуни једна празнина у књижевности нашој — нарочито у књижевности Српске Краљевине, — празнина, на коју — тешко ми је, што морам то рећи — као да није досле била пажња окренута. О делима великих људи нарада нашега више се у нас зна, а нарочито омладина и

дечији свет више зна из традиције по изписане књижевности; а није потребно, мислим, да доказујем како је то са свим друштвама у многих других народа. И о животу и раду кнеза Милоша велика већина нашега нижег и вишег читалачког света, а нарочито школска омладина, што зна, зна готово само из причања; јер оно, што има у школским историјама и историцама о кнезу Милошу, врло је мало, а оно што су писали о њему Вук Караџић, Сима Милутиновић, Милићевић, Нил Попов и др. махом је неприступно и непознато ономе свету и није за њега. — Али увидети неку потребу и подмирити је није један исти посао. И ова би се књига највише могла похвалити за то, што нам је за ову потребу очи отворила корећи нас и својим појавом и својом каквоћом за наш немар. И кад још кажем, да и вредноћа пишчева и труд заслужују хвалу, онда сам рекао све што се има рећи у хвалу овој књизи. По свему пак осталоме ова књига не заслужује, да је Главни Просветни Савет препоручи г. министру просвете да је откупи. За што то, укратко ћу сада показати.

1. Да неко напише просто, разумљиво и пријатно малу књижицу за омладину или за ширу читалачку публику, треба да оно о чему пише зна сам што може бити боље — готово да зна онако исто, као што знају они, који су о томе велике и дебеле књиге писали. Тога није било у писца ове књиге. Он нигде не наводи нарочито изворе, по којима је писао, тек се види, да је читао главније изворе; али то само није доста. Види се, да је о предмету, о коме је писао, врло мало знао пре него што је наумио био о њему писати; па онда је набрзо проучио главне изворе и написао ово дело, које је (као и сва дела, која тако постану) испало извод, мршав, сухопаран, на више места таман — и тиме промашило свој циљ. За доказ овоме упућујем на опис појединих бојева и битака од 1815 г. у овој књизи. Али ево и неколико примера крупнијих погрешака, да се види како писцу, кад је писао о књазу Милошу, није саме јасна била ни главна ствар, ни време оно, ни околина у којој се што догађало, ни људи и обичаји њихови:

О Теодору, оцу књазу Милоша, вели се тамо (стр. 6) „у књигама се не пише много,

једно што је умро не дочекавши дубоке старости (! а у којој је старости умро, и која је то старост потребна, да се у књиге дође?!) а друго *што се за живота није пачао у јасне послове*.“ Колико је ово последње тривијално, толико је и неразумно. У какве се „јавне послове“ онда могао ко мешати? Сви су они онда били у рукама Турака. Отети их од њих, значило је подићи народ у боју за слободу.

„Да је Теша био *иука сирота* (тако се српски никад не говори о људима), показује нам и то, што је Вишња, удавши се за њега, морала оставити у кући првог мужа свога оба сина: Милана и Јакова, а Теша је довела само кћер Стану“ (од првога мужа) страна 6—7. Ни једна права српска кућа ни на селу ни у граду, ни онда ни данас, не пушта без великих јада мушке деце с мајком која се преудаје; и овај доказ пишчев о сиромаштву Теодорову само је доказ, да он не познаје ни опште-српских обичаја.

Писцу су и Сулејман-паша београдски и босански везир *велики везир* (стр. 25, 26).

На Љубић је дошао „и Милић Дринчић са једно двеста *Црногораца* из нахије рудничке.“ У окр. рудничком има срез црногорски. Али писац као да ни сам на чисто не зна како су то „Црногорци“ с Дринчићем били, кад то деци не објашњује.

Нахију смедеревску зове писац „смедеревачка“ (стр. 62) — према чему би зар казао и: ваљевачка, краљевачка, таковачка итд.

2. Ово што досле рекох, било је доста у потврду ономе што рекох горе; али има још нешто. Писац понегде исказује и свој суд о догађајима, износи своје мишљење, педагошка мудровања и т. д. Ја сам у опште противан овоме у делима за народ и омладину. Али писац ни у том није срећан, бар у овом делу. Пример: у приступу поредећи мале патничке народе с људима патницима, а богате и велике с људима у срећан дан рођенима, вели (стр. 3): „Човек збиља *не зна, шта би сам себи зажелио*: ил' угодност оних првих, ил' муку ових других. Ја за себе, увек сам волео ове упорне борце, од ових млиставих готована, јер сам видео, да је њима после мука и напора, била кора суха хлеба слађа, по онима медени залогаци, до којих су дошли, незнајући ни сами како.“ Врло лепо и пос-

тично! Али из овога ће, држим, памет де-
тића извести за се ову поуку: кад овако
вели овај мудри писац, који је ову књигу
написао, или кад овако пише у књизи (а у
детинским годинама држи се све за свету
истину што у књизи пише), онда је боље
бити до века паћеник и мученик и т. д.

3. Интерпункција је пишчева лоша, као
што показује горњи верно наведени цитат.
Ни у језику није писац велики мајстор, што
се могло опазити већ досле по неким при-
мерима. А ево још неколико:

„— кад је после мучне борбе славио по-
беду коју над угњетачем својим.“ (стр. 3.)

„— — ипак је морао бити човек вре-
дан и т. д.“ (стр. 5.)

„— у путу се састану с Ибрахим пашом,
што беја (м. бејаше) ћаја босанског великог
везира“ (25.)

„— — Ломо оде још на велики четвртак
у Јасеницу, те *иотера* онде Турке арачлије,
а лицем на Лазареву суботу *одоше* (место
оду) и 13“

Стил је готово канцелариски са свима
германизмима и другим особинама тога стила.

Моје је мишљење: да се ова књига не
може препоручити ни за поклоне ученицима,
ни за друго што.

СВЕТ. ВУЛОВИЋ.

Одлучено: да се дело по мишљењу ре-
ферента не може препоручити ни за поклон
ученицима, ни за друго што.

Референту је одређен хонорар за труд
50 динара.

IX

Прочитан је реферат г.г. Д-ра Ник. Ј.
Петровића, Д-ра В. Бакића и Дим. Јосића,
који су као нарочита комисија још раније
одређени за преглед и оцену нових буквара,
који су према расписаном стечају дошли ми-
нистарству просвете и упућени на преглед
Главном Просветном Савету.

Реферат комисије гласи:

Главном Просветном Савету

Краљевско српско министарство просвете
и црквених послова расписало је под 28.
Децембра 1884. ПБр. 14294 стечај за израду
Буквара. Према расписаном стечају поднесена

су до 1. Маја о.г. као прописаног рока че-
тири Буквара и то:

„Буквар за основне српске школе“ *прера-
дили Велимир Павловић и Велимир Ву-
ловић,*

II „Буквар за српске основне школе“ од
Ј. Миодраговића;

III. „Буквар или Азбучар“ од Свезозара
Арсенијевића;

VI. Буквар за српске основне школе“ на-
писао Стево Чутурило.

Главни Просветни Савет добио је сва че-
тири ова Буквара на оцену, пак је исте упу-
тио потписаној тројици, да му о овим руко-
писима поднесу своје мишљење.

Потписани, разгледавши рукописе и упо-
редивши их са захтевима, који су напоменути
у расписаном стечају, подносе о њима свој
извештај овим редом:

I. „Буквар за српске основне школе“ од
Велимира Павловића и Велимира Вуловића.

Први део овог Буквара није скоро ни у
чем промењен, осим ако се узме да је то
ново, што је на првоме месту слово „С“ а
на даугом „0“; даље иду писмена истим ре-
дом као и у старом Буквару. Разлика је у
сликама само у томе, што су *исте* слике
веће и што их је *више у скупу*, а нова је
слика „зец“ место „змија“. У овом Буквару
има свака слика уза своје слово *за се по
једну страну*.

Исто тако и речи за *шчитавање* испод
дотичних слова само су друкчије распоређене
него у старом Буквару, а што је ново то
не ваља, на пример „*осе носе месо*“, „*ене
снега*“ и т. д.

За упознавање рукописних слова растав-
љене су основне црте код *с, о, н, е, и, а;*
а, и ф, према тактовању, и то није потребно
јер деца науче црте још пре него што
почну писати слова, па онда код написа-
них слова *треба само да посматрају облик
слова* и да их анализују у њихове састојке
или основне црте.

Упознавање са великим словима изведено
је у старом Буквару доследније према по-
стављеној основи, јер свуда долазе напоре-
до рукописна и штампана; а у овом Буквару
прво долазе *сама штампана, па онда сама
рукописна*.

Да би се деца *извежбала* у писању великих слова, долазе у старом Буквару саме *окобене именице* азбучним редом, пак се на томе месту деца одмах *навикавају на једно правописно правило*; а у овом Буквару ради истог вежбања поређане су *опште именице* оним редом у погледу почетних слова, којим су се деца упознавала са малим словима *Столица, Око, Нож* и т. д. — а за *Б, Ђ и Џ* нема речи. Да би се још већа збрка постигла, растављене су ове речи *запетама* место *тачкама*. — Тек после овога долазе *имена лица* са штампаним великим почетним словима, и *ту су растављене речи тачкама*,

Други део, где је материјал за вежбање у тачном читању, много је слабији од материјала у старом Буквару.

II. „Буквар за српске основне школе“ (од *Ј. Миодраговаћа*).

Овде пре свега долази један лист, где су на првој страни обичне црте за ручно вежбање, а на другој основне црте за писање *малих слова*. Одмах за тим на другом листу (5. стр.) има 23 *слике*; што представљају уједно и *облик слова*. Те су слике узете из „Прилога к брзоуком Буквару“ од Исидора Стојановића; али овима сликама није место у овом Буквару. После овога *уметка* долазе *цртежи* по програму цртања у овом разреду, чему такође нема места овде. За овим долази:

Први део Буквара. Код упознавања са словима иде се истим редом као и у старом Буквару; ново је то, што су *рукописна слова* *између линија*.

Ради подсећања на дотичне гласове ово су *нове слике*: „*пишка*“ место „*аеро*“ „*тобош*“ место „*табла*“ „*лаф*“ место „*лист*“ „*јагне*“ место „*јаре*“ — „*рука*“ место „*риба*“ „*фрула*“ место „*фес*“ — „*фуран*“ место „*фул*“ — Остале слике исте су, које и у старом Буквару.

Испод слика и дотичних слова долазе *речи* и *реченице написане*, па онда *исте* и *штампане* (код *о, е, н, и, и*).

Код грађе за *шчитавање* нема поступности, а пуно је *реченица*, из којих ће деца да науче само брбљати: „*тета иште тесто, а син носи снег*“. — „*полетела ласта па се силела и пала на лицин лист; лист се сагао, а ласта пала на нос, но пала на сено*.“ — „*ми не смемо неписати наше мале теме*“.

— „*баба спази бега и бана па побегне због оба башти и соби*“. — „*мој гај јесте мој мај*“. — „*сунце и месец сјају на небу, те људи ходи по земљи*“. — „*једног јутра ми поранисмо рано, пре зоре и одосмо у гору: роса беше као море: скочи срна иза грма и отрча кроз гору: ми отрчасмо за њом, али један рече; грехота је, да је убијете! у том загрме и близу нас пуче гром, а ми окренемо натраг*“ — и т. д. Ето какав је материјал *покупљен* и *стављен* у први део Буквара за *вежбање* у *читању*.

На завршетку долазе *генет. редом* сва мала слова *рукописна ситна*, па онда истим редом *курсивна*, а за тим истим редом *штампана* из *гармонда*.

После овога је *распоред* на *самогласна* и *сугласна* па онда *подела гласова* у *девет група* по *сродности* при *изговарању*.

Са *малих слова* прелази се на *велика рукописна* по *генет. реду*, па онда *штампана истим редом*, а за тим *курсивна* мала и *велика* по *азбучном реду*, али после *и* долазе *ћ, ђ, и*.

Други део *Поступност* је *изведена* само у погледу *величине слова*; с погледом на *садржину* може *поднети* само „*Божик*“ и „*св. Сава*“ — а *остао* или је *погрешно* у *опште*, или *није* за Буквар.

III. „Буквар или Азбучар“ од *Светозара Арсенијевића*.

Овај Буквар *преобилан* је *сликама* (има их свега 154). а то је с тога, што се *писац* *постарао* да *илуструје слова речи, реченице* и *чланке*.

Упознавајући *децу* са *појединим словима*, узео је он *слику* за *ствар*, којој се *име* *почиње* *дотичним гласом*, али тако, да *слика собом представља већ и облик дотичнога слова*. После тога *илустроване* су и *прве речи* што су *састављене* из *познатих слова*, па онда и *прве реченице*, које су *састављене* из *познатих речи*.

Кад се *упознаду деца* са *деветнаест слова*, која се *пишу између две главне линије*, тада долази *читанчица* *састављена* из *разних чланчића*, у којима су *речи*, које се *могу написати* тим *познатим словима*. Ту су *илустровани* и *ти чланчићи, песмице* и т. д. После овога долази *рачуница* са *бројевима* од 1—7 у сва 4 *вида*. И то је *први део* Буквара.

У други део Буквара долази упознавање са словима, која се пишу изнад и испод две главне линије истим онаким редом као што је и у првом делу. Тек у Мају месецу долази писање великих слова и то све два и два, па иза свака два слова долазе реченице са речма које се пишу великим почетним словима. На завршетку овог другог дела долази неколико чланака у прози и поезији, па онда опет рачуница са бројевима од 7—13 у сва 4 вида.

Овај Буквар израђен је врло пажљиво, поступно и доследно по синтетичкоме методу. Види се да је писац сву своју пажњу обратио на ову прву књигу дечију, али је врло далеко одмакао велика слова од малих. Чланци у прози добри су, а песмице пису zgodно удешене.

IV „Буквар за српске основне школе“ написао *Стево Чутурило*.

Овај Буквар израђен је у главноме према захтевима, који се помињу у расписаном стечају.

У Буквару су *шест* делова:

Први део: Припрема, где су елементи, из којих се састоје сва слова, велика и мада. Ну овоме делу може бити пре место у упутству за учитеље, него у ручној књизи дечијој.

Други део. Упознавање са *рукописним* малим словима; читање и писање. Овде би се имала дотерати нека слова према техничким и калиграфским захтевима, избацити неке провинцијалне речи и реченице и изменити две три слике.

Трећи део. Упознавање са *штампаним* словима, али тако да прво долази *рукописно* као познато; за тим *курсивно*, па онда *штампано*. Овде је врло лепо изведено начело поступности. Курсивно слово стоји по своме облику тама у средини између рукописнога и штампаног. Испод познатих слова долазе речи и реченице, и то: неколико речи курсивом, а остале штампане; и једне и друге *писаће деца* на својим таблицама.

Четврти део. Упознавање са *великим* словима *рукописним*. — Овај део требало би ставити после другог дела; — „*Мудре речи*“ да се удесе по азбучном реду, а „*Писмо*“ да се изостави.

Пети део. Упознавање са *курсивним* и *штампаним* великим словима. Овај део да

дође иза трећег дела. Материјал је врло добар.

Шести део. Грађа за вежбање у тачном читању састављена из разноврсних чланака; овде је обрађена пажња на *везу* са осталим предметима, а нарочито са оним што спада у наслову из српског језика по прописаном програму.

Према свем томе част нам је предложити Главног Просветног Савету:

1. Да се Буквар од г.г. Велимира Павловића и Велимира Вуловића не прими с тога, што није бољи од садањег Буквара.

2. Да се Буквар од г. Ј. Миодраговића одбије, јер није ни по облику ни садржини удешен за прву књигу дечију.

3. Буквар од г. Св. Арсенијевића да се не прими, јер ма да је брижљиво израђен, опет не одговара прописаном стечају, нити се по садржини може прећи за по године.

4. Буквар г. Ст. Чутурила израђен је по најбоље и углавном према расписаном стечају; с тога смо мишљења, да би се могао примити, кад би се поправио.

24. Августа 1885 год.

у Београду.

Д-р Ник. Ј. Петровић

В. Бакић

Димитрије Јосић

После подуже дебате са већином од 8 против 7 гласова одлучено је: да се као најбољи буквар за наше основне школе по предлогу г.г. референата прими буквар, који је израдио г. Стево Чутурило учитељ језика у крагујевачкој гимназији но с тим, да га писац мора прво поправити и удесити поред примедба у писменоме реферату још и по усменим примедбама г.г. референата.

Овако поправљени буквар имаће се поднети савету на преглед.

За овим је г. Д-р В. Бакић изнео као нов предлог: да би требало нарочитој пажњи г. министра просвете препоручити буквар г. Светозара Арсенијевића, који би био врло zgodан, због мноштва лепих слика, које су у њему, да се штампана и да се као прва књига за српску децу употреби за поклањање деци а могао би се с коришћу употребити и код оне деце, која не владају довољно српским

језиком, кад почињу прво учење српске књиге. По овоме овај буквар имао би се прво исправити по примедбама и поднети по ново на преглед.

Са већином од 11 противу 4 гласа одлучено је: да се предлог г. Бакићев усвоји и

да се г. министар о овоме извести. Референтима је одређен хонорар, свакоме по 100 динара.

С тим је састанак закључен.

ИЗВЕШТАЈ

министарског изасланика

г. Милана Андоновића

О ИСПИТИМА ЗРЕЛОСТИ У БЕОГРАДСКОЈ РЕАЛЦИ ЗА 1884—85. школску годину

Господине Министре!

Благодарећи Вам на поверењу и одликовању, част ми је ниже поднети Вам извештај о испиту зрелости на овдашњој реалци.

И ако испити падају баш у оно време када се завршују предавања на Великој школи, па и испити у овој држе, то сам опет по могућству присуствовао свима писменим а с малим изузетком и свима усменим испитима.

Овогодишњи испит зрелости полагао је их 35 матураната и ја се радујем, господине Министре, што могу да Вам доставим да су сви, који су се пријавили, овај испит и положили.

Остављајући да поименичан извештај поднесе директор реалке, ја ћу само главни резултат да напоменем и то, да су положили деветорица са одличним, двадесет и два са врло добрим и четворица са добрим успехом.

Овакав добар успех у настави у нашој реалци очевидан је доказ понајпре о прилично савршеној доброти те школе, а осем тога и о вредности реалних школа у опште.

Ових 35 младића што су положили испит зрелости, то је преостатак од скоро два пута већег броја, јер у V разреду

било их је свега 63 ђака, од којих је горњи број заостао.

Од интереса је, па зато нека ми је дозвољено да поменем нешто у опште и о броју посетилаца наше реалке. Посеђавање реалке у последњим годинама коракнуло је нагло у напред и то: док је

у 1882-83. години било свега ђака 157, било их је у 1883-84. години 218 ђака, а најзад у 1884-85. години 239 ђака, и према томе је број ђака према години 1882-83. порастао за њих 50%.

Према овим бројевима кретао се број матураната овако:

у 1882-83. години полагао је испит зрелости 6 ђака;

у 1883-84. години полагао је испит зрелости 21 ђак;

у 1884-85. години полагао је испит зрелости 35 ђака.

Ови бројеви довољан су доказ о томе, да се данас јаче схваћа и осећа потреба реалне наставе, па се за то све више и тражи.

Констатујући ово стање, нека ми је дозвољено да се у неколико дотакнем питања, да ли је ово у опште у нас напредак?

Истина је, било је времена, а то је оно време што је обухватало готово цео

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

средњи век, у коме је наука у свој Европи спала била на најнижи ступањ и преостала само као веома мален остатак у аманет манастирском европском особљу и из овога је — пошто је збачена прашина са средњовековних пергамената, а под упливом *римокатоличког клерикализма* никао тако звани „*хуманизам*“, по коме се право, истинско људско образовање могло да постигне „само на основу студија старих језика“ и чији непосредни утицај беше оснивање латинских школа и гимназија, као јединих расадника тога „*правога хуманизма*.“

За тим, а у много доцнијем времену наступи и стање, кад је најодличнији цветак хуманизма — философија — мислила, да може ову свуколику нашу природу варљивом дијалектиком потпуно да обухвати, — и неуспех у овоме правцу изазва рађање реализма, чија је карактерна особина у томе, „да свуколику природу и њезине законе научки испита и таквим путем добивене резултате употреби и корисно примени.“

Реалистичан правац обелодани се истина понајпре само у критици свега дотадањег, али одмах непосредно после овога времена указа се и његов творачки дух на свима пољима људскога рада и кретања; необично раширење нашега знања, изналажење и усавршавање новијих наука, многобројни и величанствени проналасци којима се наш век поноси, беху резултат тога реалистичкога правца, на најзад и оснивање школа, у којима су се отпочела предавања реалних наука — резултат, коме се ни сам оснивалац реализма, славни Аристотело, кад је изрекао мисао: „још нису појаве довољно испитане, али кад то буде, онда ће се стварном опажању више вере поклањати него ли спекулацији и овој само у толико, у колико се она са појавама слагала буде“ није ни из далека падао.

Реално-техничке школе, које су пре шесет година готово свуда постале и које су биле несумњиви доказ о појави новог правца, о промени људскога живота, — нису никако као неминовну последицу владавине реализма указале, већ служећи материјалним и душевним интересима у исто доба, испуњавају оне свој високи и важни позив и тиме, што оне поред њихове главне задаће, да шире егзактна знања и њихову применљивост на све гране људскога рада велику важност полажу и на образовање својих питомаца у цртаћим вештинама, оне упућују дакле на очигледност, а поред свега тога оне никако не занемарују и хуманистичку страну образовања у подмлатку.

Ове модерне школе уводе подмладак у целокупну природу и ту га уче познавати све оне силе, које у њој дејствују и које се корисно могу да примене, оне чувају непрестаним вежбањем у логичноме мишљењу младе мозгове од сасма плахих уображења и тиме дејствују регулишући на постојно, дакле темељно и снажно развијање интелектуалних особина у подмлатку, — оне нам показују, како се веома многи послови могу да врше природним силама и тиме се великоме броју људи даје достојнији и угледнији положај у друштву, но што би то иначе могуће било; — оне уносе у запатлијски и индустријски свет варницу научку, која све на рад распаљује, која радове људске унапређује и тиме ствара у свима правцима благостање, чији је благодетни уплив на моралну страну друштва од тако одсуднога значаја, и најзад пошто реално-техничке школе своју целу постижу једино путем строге научности, дејствују оне и на све умне особине човекове, на срце и на чула и тиме врше оне угледно и свој образовни утицај, — на кратко дакле, ове школе дају поред *стручнога образовања* и оно друго тако звано *опште образовање*.

Јер очевидна је ствар, да ако ми под овим општим образовањем разумемо: *сио-собност, моћ*, да можемо у све *захвате* људскога живота, па били они нама по спреми нашој ближи или удаљенији, са јасним погледима да прозиремо и њихове односе према нашем властитом позиву како ваља да схватимо, — то нам и најтемељније познавање класичких старина па и познавање модерне лепе књижевности, већ не даје оно, што ми под општим образовањем разумемо и треба да разумемо. Само овим последњим, не бисмо могли ни да се нађемо у овоме и материјално и социјално тумбе окренутом животу нашега века, ми не би ни корака могли да следујемо ни у мишљењу ни у погледима, ни у опште у привреди, нити и у једној промени, које је реализам својом егзактном оштрином, својим изналасцима, својим оштроумно направљеним машинама, паром, електрином на староме телу целокупнога света тако, а на опште добро изазвао.

Опште образовање у горњем смислу и које нас оружа да све поменуто, како ваља, схватимо, може да се добије *егзактним наукама*, Математиком, Физиком, Механиком, Хемијом, Геогнозијом и Физиологијом.

Математика полази при својим радовима од најпростијих основних представа и појава, води рачуна о строгој вези њиховој, о њиховом последовању чак до неминовних последица тих појава, — она дакле корак по корак следује сазнању истине и постижава онакав ступањ сазнања и убедљивости, што смо навикнути да кретимо именом „математичке извесности.“ Математика је најудеснији предмет за вежбање ума, за разлагање и спајање појмова, а идући поступно од узрока ка дејству, она буди у подмлатку осећање, као да се сва његова знања до којих је и дошао органски, једна из других развијају, те тим и таквим осећањем диже и вољу и жељу и за властитим радом на

истраживању нових истина. Овим се конститује и *етички образовна снага Математике*, она, као што је из досадањег јасно, јача вољу, учи подмладак раду и учи га да истраје у задаћама својим, негује љубав ка истини, наклоност ка темељитости и самосталности. Исто ово врше, па још и у већој мери, Физика и Механика.

Што Математика, Физика и Механика чине, имајући посла само са спољном природом, са формом, са равнотежом и кретањем тела, исто то чине Хемија, Геогнозија, Физиологија.

Хемија потпомаже опште образовање, допуњава га и узвишава га. Она тражи од подмлатка понајпре само обичну умну снагу, те да може на основу опажања да изводи правилне појмове и на основу ових да долази и до правилних закључака — а при томе помоћу опита и опажања, као контролних средстава, ставља она на неки начин разуму потребне оличене логичне категорије, те да он, кад год је потребно, своје дотичне закључке поправља; ови се и поправљају дотле док се сви могући приговори не пониште и најзад, као крајњи резултат не заостане потчињавање под један непроменљиви закон природни.

Кад Хемија све оне, који је уче, непрестано опомиње на *послушност* према њезиним законима, кад она природу указује као дело *завршене законитости* и кад она показује, да је при свима хемијским спајањима и везама, *строго одржавање одмерености* њен највиши принцип, онда је и по себи разумљиво, да осем опште образовне моћи њене, њој мора да се припише и нарочита *педагошка* вредност.

Што чини Хемија, исто то чини Минералогија, Геогнозија, Физиологија.

Оволико сам нашао за потребно да поменем о реално-техничким школама у опште. Оне су савремена потреба у целој свету и што се и код нас то у велико увиђа,

то је несумњиви напредак, и ми у Србији, која је заостала у занатима, индустрији, у вештинама и т. д. треба с погледом на пређашње да се својски заузмемо, да наше реално-техничке школе *комилетирамо*, да их снабдемо са свима *савременим училима* и средствима, те да се успех, који се и са оваким незнатним средствима постизава, још боље осигура и оснажи, — ја покорно молим господина Министра да своју наклону пажњу поклони и даље *нези реалне наставе* у нас.

Но дижући образовну моћ поменутих наука, ја молим, да се не разуме као да бих ја хтео да кажем да *студија класичних језика* нема никакве образовне вредности, — на против, ја бих желео да све оно у опште што може наш подмладак ма у коме погледу да ојача, да спреми боље за што угледнију борбу и што сигурнији успех у утакмици на овоме свету и уђе у захват општега образовања; — да се дакле свему томе поклони и достојна пажња, па и саме класицизму, али да се при томе *сведе свачији утицај на његову праву меру*. Говорећи пак и о овоме нека ми је дозвољено да изјавим: ако у осталој Европи под утицајем *клерикализма* мора да се сматра студија класичних језика као средство *non plus ultra* за опште образовање, то у српској земљи, српској школи нити треба нити сме да буде у тој истој мери. А ако је реч о томе, на шта је прече, онда ћу само да напоменем: *да нам опасност никако не грози од класичара; — поплава од њих не може постати судбоносна по наш опстанак и наше развијање; — опасност од поплаве долази од реално васпитаних чета, од индустријалаца, техничара у најопширнијем смислу и против тих треба да се оружамо знањем и науком*.

Забадава је, *тас* у који сам метуо наставу, која се добија реално-техничким

школама претеже у велико, и ја са гледишта националног, међународног, образовног, са гледишта савремене економске борбе у свету, а у цели *подизања производње у нашем народу*, дижем глас за оснивање још већег броја *реалака, занатлијских и индустријских школа* и за потпуно преустројство досадањих гимназија у *реалне гимназије*.

Што се самога испита зрелости па и правила тиче, ту бих имао да поменем ово. Члан 5. гласи: „Оном ученику, који прве године не положи испит зрелости или који падне на том испиту из *једнога* или два предмета, допушта се полагање испита само из тих предмета после три месеца и т. д.“, а члан 21. тачка друга гласи: „Оним правницима, који су према својој личној склоности достигли одличан успех из неких главнијих предмета, може се при одлуци о зрелости рачунати то у накнаду за слабе оцене само *из два предмета*, ако и иначе заслужују обзира.“

По моме мишљењу строгост члана 5. потиरे се одређењем члана 21. и ова два овако стилизована члана немогу заједно опстати, јер један, члан 5. обара ђака кад он падне чак и из једног (или два) предмета, не дотичући се тога какве *морају* или *могу бити* остале белешке, а члан 21. чак са једном или две двојке пропушта. Овај члан 21. осем тога, у даљим последицама и кад већ по њему може бити зрео и неко са *две двојке*, наводи нас да се запитамо: да ли онај ђак, који има *све четири* а само *једну* (или две) двојку, не може да се прогласи пре за зрелог, од некога другог ђака, који је положио испит зрелости са самим тројкама? Ја ово последње помињем с тога што је прошле године у испитноме одбору било мишљења и за и против.

Непријатно дира српско осећање, кад се види да се правилима испита зрелости

прописује и полагање страних језика; још непријатније пак што се прописује да усмени српски испит зрелости започиње свагда живим страним језиком, чл. 17. — а готово понижава српску школу, кад даље члан 17. прописује још и ово: „па ако приправник не буде могао сразмерно доста лако да преводи лакша места из књиге, која му се да, онда се такав приправник има одбити од даљег испита зрелости за време одређено у члану 5.“ Оваква званична стилизација и давање надмоћности страним језицима у српској школи, јесте нешто што мора да заболи.

Место овога ја бих предложио, да се из страних језика испит зрелости не полаже и то ни из једнога, — предавања нека буде, али не и полагања испита зрелости.

Што се тиче садањег стања реалке и то односно локала, учила, о томе имам ово да саопштим.

Приметио сам, а и директор и персонал реалке тврде да је зграда, у којој је реалка овако са пет разреда смештена *недовољна*, и то тако недовољна, да ако би и о новој школској години дошло опет до 75 или 80 ђака, онда ни у једном разреду не би више имали места да се сместе, јер је за сада само једна једина соба, која би могла да прими толики број ђака но и она је већ попуњена. Садања је зграда подигнута с погледом на највећи број ђака од прилике 150, али како је ове године било 239 ђака, то је и по себи јасно да је реалка и ове године са 89 препуњена била. Проширење локала с погледом на фактичку потребу неизоставно је потребно.

Но проширење је потребно осем тога и с тога, што моментано нема ни за кабинет места. Сва су учила физичка, хемијска и т. д. смештена у једну малу собу у којој човек не може ни да се окрене,

а камо ли да уводи разред по разред и да пред ђацима експериментира.

Односно учила и књига и осталих потребних ствари као: прегледа за цртање, зоолошких модела и препарата и т. д. стоји реалка веома *слабо снабдевена*. Сви су кабинети сиромашни, многе су ствари искварене и неупотребљиве, и требало би много што шта поправити, ново набавити и тако према савременом стању науке и учила у опште допунити. Физички кабинет није за неколико година добио ништа новог, а тако је и са осталима. Што пак није из године у годину набављано, томе је једини узрок, што је реалка кроз дуже времена имала само по 200 динара годишње и тек је ове године добротом Вашом господине Министре, добила 800 динара, што је такође недовољно, те да се сви кабинети издигну на висину на којој треба да су. Ја не могу себи да објасним одкуда то и какви су разлози могли бити меродавни, кад се гимназији већ од неколико година давало по 3000 динара, а реалци само по 200. По моме мишљењу реалци треба дати на горњу цео више но икојој другој школи, јер се у реалци предаје: Технологија, Механика, Моделисање, па је и више учила потребно.

Исто то вреди и за библиотеку, она је такође у веома оскудном стању и више је трговачка него ли школска и научна, и ја молим господина Министра да изволи осем годишње веће суме, дати реалци на расположење још ове године једну *новећу суму* на рестаурирање како кабинета тако и библиотеке.

А да би се реалка што је могуће боље усавршила, потребно је да се она комплетира т. ј. да јој се додаду I и II разред а осем тога заведе и VIII разред. Ово би у велико допринело п темељнијем образовању реалаца, а у исто време би се давањем VIII разреда постигла већа ин-

тензивност у предавању, јер би се важнији предмети могли повећањем времена за предавање боље да распореде и боље да *испришу*. Ван сваке је сумње, да садањи *нараштај* свуда па и код нас стоји пред многим и великим захтевима, па му треба то завођењем и VIII разреда и обелоданити, а повећавањем времена учења у исто време олакшати напредовање и сигуран успех.

Но овом приликом а на крају овога извештаја не могу а да се не дотакнем једнога питања, које је у нас, бар по моме схватању баш на *дневном реду*, а то је питање како стојимо са *моралном* страном нашега подмлатка, а на име како стојимо са нашим подмлатком односно *карактера*, *чистољубља*, *чедности* *младићске*, *отацштвољубља*. Што се свега овога тиче, господине Министре, то је *најслабија* страна наших школа у опште, па је тако и са *реалком*.

И ако не може да се примени недостатак интензивности у томе погледу само искључиво *наставничком персоналу*, то опет има у неколико и до њега узрока, јер већи број наставника свију школа врши све своје дужности „сувише по дужности“, што се у неколико може да извини тиме, што по нашим школама има сувише много ђака, а богме и тим, што је међу наставницима већи број сиромашнији и готово подлеже у *борби за снабдевањем* својих *најнужнијих потреба*, особито овде у Београду. *Побољшање положаја наших професора средњих завода* ускоро би допринело да осетимо „да весело срце кудељу преде.“

Али што понајвише потпомаже опадање *младићске чистоти*, поноса и осталих *моралних чврстина* у нашем подмлатку, то је, по моме схватању то, што је он остављен сам себи, без надзора у најопаснијим годинама, остављен да пактира за све време свога школовања махом са личностима по

све проблематичких карактера, готово са најнижом класом наше престонице, јер само тамо може највећи број ђака са својим вајним издржањем да се одржи у школи и како тако једва исхрани — а у добу, у коме се ђаци у вишим разредима наших средњих школа па и наше велике школе налазе, није ни чудо, ако они према таквој стању ствари поклизну и у погледу својих моралних особина пре изгубе, него ли што добију.

Што школа дигне, то се на толико места ван школе обара.

Ја не могу на овоме месту да описујем потанко све оно што тако штетно упливише на наш подмладак, а посредно и на цело наше друштво, на цео доцнији фамилијаран живот, на тај расадник нових клица нашега друштва и задовољићу се с тиме, да ми пуштамо до 700, 800 ако не и хиљаду *младића*, да они потпадну најштетнијем упливу, да подлегну рђавом дружењу, *ниским особама* и т. сл. те се тако трују разним растројним мислима, рђавим примерима, — на кратко да се одају *лакмишеном животу* и то у потпуном смислу ове речи.

У овоме је зло, господине Министре, које треба што пре лечити.

Требало би српска држава у интересу своме да спасе свој подмладак што пре од оваквога стања. Жртве, које би принела, биле би достојно накнађене напредовањем морала, дизањем карактера, схватањем и растењем патриотизма. По моме мишљењу, кад би држава завела обавезне интернате бар за све стране ђаке, и ако не за све разреде, а оно бар за време последње четири године школовања, да би се тиме увелико стало злу на пут, које нам у тако раним годинама трује подмладак и чини га веома slabим и недораслим, да буде контингент за све већи број поштених, родољубивих и врлих карактера.

Лакше је постићи ово што напред пред-
ложих и то тим пре, ако се имућнији ро-
дитељи оптерете сразмерно према њиховим
дојакошњим издатцима, него ли тражити
да нам сама фамилија, која се бори са
разним недаћама и невољама и у којој је
чешће много што шта већ проблематично,
— даје достојне чланове за будући како
приватни тако и државни живот наше младе
државе.

Молећи Вас, господине Министре, да
изволите и овом приликом примити уве-
рење мога одличнога поштовања, ја остајем
и даље

11. Јуна 1885. године,
у Београду.

Господину Министру
на услузи

М. Ј. АНДОНОВИЋ
професор Вел. школе

ГОДИШЊИ ИЗВЕШТАЈИ СТАРЕШИНА СРЕДЊИХ ШКОЛА

ЗА 1884-5. ШКОЛСКУ ГОДИНУ

V

Више Женске школе

*Господину Министру просвете и црквених
послова*

По свршеној 1884-85. школској години
част ми је поднети Вам следећи извештај.

У почетку школске 1884-85. године
уписало се:

у I разред	139 ученица;
у II „	134 „
у III „	107 „
у IV „	95 „
у V „	67 „

Свега 542 ученице.

У току године својевољно су оставиле
школу: у I разреду 8 ученица; у II раз-
реду 7 ученица; у III разреду 1 ученица;
у IV разреду 3 ученице; у V разреду због
болести морала је оставити школу 1 уче-
ница. Због болести нису полагале испит:
у I разреду 1 ученица; у II разреду 2 уче-
нице; у III разреду 2 ученице; у IV раз-
реду 3 ученице. Умрле су: у II разреду
1 ученица; у III разреду 1 ученица; у
IV разреду 1 ученица.

Биле су за време одлучене од школе:
у III разреду 1 ученица и у V разреду
2 ученице.

У резултату резултата имале су:

у I разреду: одличан успех 3 ученице,
врло добар 27 ученица, добар 81 ученица,
слаб 11 ученица, нису све испите поло-
жиле 8 ученица;

у II разреду: одличан успех су пока-
зале 2 ученице, врло добар 28 ученица,
добар 75 ученица, слаб 4 ученице, нису
положиле све испите 15 ученица;

у III разреду показале су успех: од-
личан 1 ученица, врло добар 29 ученица,
добар 70 ученица, слаб 1 ученица, нису
положиле све испите 2 ученице;

у IV разреду показале су успех: од-
личан 1 ученица, врло добар 38 ученица,
добар 47 ученица, нису положили све ис-
пите 3 ученице;

у V разреду показале су успех: од-
личан 4 ученице, врло добар 45 ученица,
добар 11 ученица, нису положили испите
5 ученица.

У прилогу част ми је послати Вам три
комада „оцена успеха и владања ученица
Више Женске школе“ за школску 1884-85, г.

Од наставничког персонала било је те године: 1 управитељка, 7 класних учитељака, 3 учитељке страних језика, 5 учитељака вештина, 10 предавача, 4 помоћнице и 4 које су вршиле дужност помоћница.

Које је предмете ко од персонала предавао, са колико часова недељно и оцену њиховог рада и владања видели сте, господине Министре, из оцене наставника Више Женске школе, коју сам Вам послала с актом мојим од 1. о. м. Бр. 8.

Бр. 106.

29. Јула 1885. године.

у Београду.

Управитељка

Више Женске школе

Јат. М. МИЛОВУКА

VI

Алексиначке ниже гимназије

Господину Министру просвете и црквених послова

Предавања у овој школи нису отпочета по свима предметима 1. Септембра као обично, пошто је наставник математичких наука послан у пописну комисију 29. Августа, а наставник за природну групу доцније постављен и отпочео свој рад тек првих дана Децембра месеца.

Предавања из Српскога Језика, ма да су почета у своје време, прекидана су два пут, и то од 7. Октобра до 1. Марта, кад је наставник те науке био у пописној комисији, и од 1. до 26. Априла кад је ишао у скупштину.

Предавања из Математике отпочета су тек у другој половини Октобра и трајала су до друге половине Новембра месеца, и тада, пошто је дотични наставник отпуштен из службе, настао је прекид, који је трајао све до 1. Априла, а и наставник немачкога језика одсуствовао је од дужности

ради полагања професорског испита од 7. до 26. Фебруара.

У школским опет књигама било је оскудице, јер су неки учебници набављени једва на измаку прве половине школске године.

Према овоме, пошто се посао није отпочињао на време, и у дужим или краћим роковима се паузирао, ни успех није могао бити потпун.

У почетку школске године уписало се у I разред 40, у II разред 25, у III разред 27 и у IV разред 20 ученика.

У течају године четворица су променили завод, тројица су искључени на годину дана с правом на испит, и један је искључен такође на годину дана без права на испит.

Испите су полагали у I разреду 36, у II разр. 20, у III разр. 23 и у IV разр. 19 ученика.

Од ових положило је испит с довољним успехом у IV разреду 13, у III разреду 15, у II разреду 6 и у I разреду 12 ученика.

Остало је да понавља испите у IV разреду 6, у III разреду 4, у II разреду 8 и у I разреду 12 ученика.

Да понавља разред III 4, II 6 и I 11 ученика.

Један је изгубио право на даље школовање, а нису дошли на испит и изостанак нису оправдали, те понављају разред III један, II један и I два ученика.

Нису полагали испите, спречени болешћу у II разреду један и у III разреду један ученик.

Које одличних, које врло добрих ученика са примерним или са врло dobrим владањем, који су књигама награђени, било је у IV разреду један одличан са врло dobrим владањем и један врло добар са врло dobrим владањем;

у III разреду четворица врло добрих и примернога владања, и

у I разреду двојица одличних и примернога владања и двојица врло добрих и примернога владања.

Предмети су предавани у границама прописаних програма и свршени на време, изузевши Српски Језик и Математику, који се према изложеним приликама нису могли довршити, и што су се из тих материја морале узети нужније партије.

Наставници су и ове године били преоптерећени дужносним часовима, у толикој мери, да су једва могли што уграбити за своју личну спрему, а да су се могли бавити још каквим било питањем из опште или специјалне наставе, о томе ни говора.

Тешкоће из Рачуна, Алгебре и Геометрије оправдане су из разлога што се дотични наставник својски заузимао да у року од два месеца и нешто више савлада извесне партије што темељитије и боље.

Предавало се по ручним штампаним књигама, које су прописане, и диктовано је нешто из *Хемије*, *Минералогije* и *Геометрије*, да би се наставно градиво што језгровитије груписало.

Писмени задаци исправљани су по пропису.

По наредби господина Министра просвете испит је из Науке Хришћанске држан 7. и 8. Маја, пошто је г. вероучитељ добио ново опредељење.

Садањи наставник Немачкога Језика стручан је у *Латинском Језику*, сви су остали наставници више мање стручни у својим предметима.

Учила за предавање природних наука Физике и Хемије тако су ограничена и незнатна, да је ова школа у том погледу *врло сиромашна*.

Наставник тих предмета изводио је своје ученике у поље често пута и сами су ученици прикупљали биљке из околине и имали своје мале хербаријуме.

Што има Сидовлевих и мало Кипертових карата, све су махом похабане и прека је потреба да се набаве нове, иначе ће завод остати без карата.

Ученици би много више успевали у гимнастици кад би и за ову вештину имало прописаних справа.

Старешина завода дао је три дана ванреднога одмора о виноградској берби и још два после ускршњих празника због кречења и прања учioniца.

Зграда у којој је школа смештена општинска је својина. Локала има довољно, али је распоред и избор места неудесан.

Бр. 154.

5. Августа 1885. године
у Алексинцу.

За директора ниже гимназије
професор

ФР. ЈЕЛЕЗОВИЋ

ИЗВЕШТАЈИ ШКОЛСКИХ НАДЗОРНИКА

О ИСПИТИМА У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА

за 1884—85 школску годину

II

ИЗВЕШТАЈ

Луке Лазаревића о основним школама у округу Ћупријском

Господину министру просвете и црквених послова.

Наредбом г. министра просвете од 16. Маја о. г. ПБр. 4775. одређен сам да пре-

гледам школе у округу Ћупријском. Ја сам тај посао свршио за 30 дана, а сада част ми је поднети г. министру извештај о томе своме послу.

Према упуству г. министровом ја сам раније у посебном извештају изложио све што се тражило за тај део извештаја, а овде ћу само одговорити на неколико питања.

I 0 методи предавања.

1. *Наука Хришћанска.* Овај се предмет, изузимајући свега две три школе, нигде не предаје како треба. Наставници су обратили сву пажњу само на то, да се изврши програм. Никаква објашњења, никакве поуке. Понегде је овај покушај тако лоше испao, да би корисније било да није ништа ни рађено. Има школа у којима је и „отче наш“ лоше преведено. Ја потпуно верујем да би вешто предавање овог предмета имало јака утицаја на васпитну страну у школи, и да се само са тога гледишта и може оправдати предавање овог предмета и у најнижим разредима основне школе. Ако ли се буду набрајала само гола факта и казивале приче христове без лепог објашњавања и поуке, онда ће овај предмет бити само један више на броју.

У распореду материјала на разреде могла би се, мислим, учинити нека мала измена, а то је:

Одељак под д, у I разреду да дође у II разред; одељак под л, у II разреду да се са свим изостави; у III разреду да се изоставе одељци за II течај под а, б, г, и д, и група под IV; у IV разреду у одељку под 8, о крштењу Словена, да се опширније проприча о крштењу Срба, а о осталим Словенима само да се напомене у које су се време крстили да ли пре или после Срба, и којој цркви припадају.

2. *Српски Језик.* Данас је већ опште мишљење да основна школа мора обратити највећу пажњу на Српски Језик и сматрати га као најглавнији предмет. Овој тежњи дато је израза и у наставном плану и у распореду часова. Ма да је програм добар и подела материјала на разреде, по мом мишљењу, подесна и јасна, опет се овај предмет не предаје подједнако у свима школама. Истина да је Српски Језик теже предавати у ђупријском и у осталим окрузима источне Србије, т. ј. теже је постићи повољан успех овамо, него ли око Колубаре и Дрине, али ми се опет чини да би се дало више урадити. За добар успех први је услов: да је наставник довољно спреман за рад. Има на жалост таквих наставника који из српске граматике не знају више него што треба ђак да им зна. Давашњи учебник у IV раз. са свима својим

погрешкама и непотпуностима служи појединим наставницима као једна ручна књига, из које црпу материјал за предавање.

Читање не ваља готово ни у једној школи. Већина наставника, па баш и бољих, не поклања читању довољно пажње сматрајући то као нешто узгредно, и што се и само по себи мора научити. У I се разреду дете не упути у читању како ваља, у осталим се разредима на читање и не обзире, па отуда је после то, да често у IV раз. ђаци тако ружно и неправилно читају, да их је тешко слушати, а још теже разумети. Ја сумњам да наставници умеју да оцене лоше последице овакога рада, јер би се у томе случају, бар они ваљанији, постарали за бољи успех.

Мало је наставника који владају грамастиком, а кад наставник греши или је несигуран с оним што казује, онда, разуме се, не може бити успеха. Има наставника који се неправилношћу и погрешкама у говору ни мало не разликују од своје околине. Није чудо што се у школама оваких наставника не исправљају погрешке у одговорима ђачким, што у осталом слабо чине и бољи наставници. Познавање врста речи врши се погађањем, или су деца дугим читањем приморана, тако рећи, да запамте које су речи које врсте. Због тога обично и нема разлике између многих придева и прилога, због тога се и чине све оне погрешке које морају настати као последица овог рада.

Декламовању је у неколико школа поклоњено мало више пажње. Понегде нема никакве разлике између декламовања и причања а негде се опет дана песма изговори наизуст тако брзо, да се ништа не може ни разумети.

3. *Словенски Језик.* Готово ни у једној школи није објашњаван текст, само се читало. Читање је у опште прилично. Мени се чини да би се могао добар успех постићи и кад би се словенски језик учио само у IV разреду с 1 часом недељно. Ја мислим да је овом предмету и дато место у III разреду поглавито с тога, што је до сада већина школа била са 3 разреда, па се је хтело да деца по свршеној основној школи знају што и из црквеног језика. Сад је и то већ промењено, пошто су све школе четвороразредне, и онда је престала потреба да тај предмет остане

и даље у III разреду, који је и иначе доста оптерећен.

4. *Рачун*. Само је у неким школама добро схваћена вредност овог предмета, те је предаван како ваља. Већина наставника не уме да га предаје. Задачи су обично сувише прости, једностранни, ретко кад комбиновани. Један ме наставник на испиту питао: шта је то комбиновање? Готово је општа мана да се самим задатком казује и којим ће се рачуном решити, а неки наставници држе да је задатак и непотпун док не кажу како ће се радити, којим видом рачуна.

Усмени је рад боље заступљен у неколико школа у којима раде одлични наставници. Ту су и задаци лепо и комбиновани; решавање је задатака без обзира на величину бројева лако и брзо. У невичнијих наставника деца нису упућена да рашчлањују бројеве на јединице, десетице и стотине, па је жива мука при решавању задатака с мало већим бројевима. Особито тешко иде дељење, са чега га многи наставници и избегавају. У таким је школама непознат други начин за усмено дељење, него се ради као и писмено.

Са неразумевања или због неумешности у многим је школама обрађена већа пажња на писмени него на усмени рад, а понегде усмени рад није ни покушаван.

У писменом су раду и слабији наставници постигли приличан успех. Има до душе и таквих случајева да се ђак у III или у IV раз. не уме ни маћи у раду без команде наставникове: потпиши, подвуци линију, па одузми; стави знак, па множи, у производу се пишу цифре с лева на десно итд. Овакав сам рад нашао срећом само у две школе.

По наставном плану за четвороразредну основну школу с четири наставника овај се предмет у IV разреду предаје са 2 часа недељно. Мени се чини да је одређен мали број часова, а и више ми је наставника то напомињало, па би, држим, добро било да се дода још један час недељно. У IV раз. неподељене основне школе мислим да не треба изостављати одељак под 8.

5. *Земљопис*. Овај се предмет још понајбоље предаје у III разреду. У осталим је разредима слабији рад, а нарочито у II раз.; готово је сав рад у томе: да се опише школ-

ска зграда и њена најближа околина. Мени се чини да то није никакво знање кад се отпочну бројати прозори и клупе у учионици, одељења у школској згради и суседи око школе. Излазак у поље, у околину, посматрање и право познавање околине, ретко је у којој школи чињено.

Са познавањем карте стоји доста лоше, изузимајући само неколико школа.

6. *Сриска Историја*. Понегде је овај предмет предаван веома опширно, а у већини школа непотпуно и невешто. Слабо се који наставник послужио и картом при предавању.

Ја сам запазио два узрока недовољном успеху из историје: опширан програм и неспремност наставника. Сви се бољи наставници жале да је програм сувише опширан, и да су силом стигли да пређу све што се тражи, а неки нису ни довршили предмет.

Пошто су наставници веома неједнаки по спреми, требало би и ради једноликости у послу именовати изворе у којима ће наћи потребан материјал за предавање.

7. *Познавање Природе*. Овај је предмет у опште доста добро обрађен. Овоме је припомогло: краћи програм, изузимајући II раз.; учебници; што има повише ваљаних књига којима се наставници могу користити у предавању и трајберове слике. У неким је школама рад за сваку хвалу; ботаника и минералогичка предавање су очигледно, па деца врло добро распознају и лепо описују својим речима сваку биљку и минерал. Познавању и нези човечијег тела није у свима школама поклоњена довољна пажња, што је по мом мишљењу крупна погрешка.

8. *Геометријски Облици*. Овај је предмет предаван с доста slabим успехом само у једној школи, и то први пут ове године.

9. *Историја Општа*. Слаб је успех постигнут и у овом предмету. Неспремност наставника то је први узрок неповољном успеху, а у продужној школи још и опширан програм.

10. *Пољска Привреда*. Предавање овога предмета у затвореној соби, као што је ове године чињено, тешко да ће донети какве користи. Говорити о врстама земље, казивати како треба неговати поједине биљке и сређивати разне пољске радове, а не показивати све то где треба (на ливади, на њиви, у

шуми, у винограду), то значи по мом мишљењу ~~прошито~~ време узалуд.

Даље, требало би програм догонити према околини у којој је школа: где нема винограда ни услова за њих, ту и не говорити о винодељу; где који усељ не може напредовати, ту само у кратко проговорити о њему. — Разуме се да би ово била дужност наставникова.

11. *Певање*. И световно и црквено певање предаје се у опште доста добро. У неким је варошким школама место певања така дрека, да заглуну уши, а деца набрекну вратне жиле. Само у једној сеоској школи деца не умедоше ништа певати. У женским школама, са свим појмљиво, певање је далеко лепше него у мушким.

12. *Лепо писање*. У писању је постигнут знатан напредак. У неким школама деца имају лепши рукопис од свога наставника. Нема сумње да су оване знатно припомогли нови прописи. Само код лоших учитеља нема довољно поступности у писању.

На писање цифара не обраћа се никаква пажња; изузимајући свега две школе, цифре се пишу тако ружно, да их је понекад тешко разазнати.

13. *Цртање*. Готово никакав успех није постигнут у цртању. Изгледа да наставници пошто ни сами не умеју цртати, и не обраћају никакву пажњу на овај рад. Већина их, чини ми се, и не појми корисност цртања.

Само сам у две школе у IV раз. наишао на врло лепо цртање карте Србије.

14. *Гимнастика*. Пошто ниједна школа није имала гимнастичких справа ни ђулади, у многим је школама сав рад сведен на војничко вежбање. У две сам школе наишао на толико прегоњење у војничком вежбању, да човек не види пред собом учитеља и ђаке, децу, већ регруте — војнике са својим капларем. Овакав рад не само што није од користи, већ је још и за осуду.

15. *Женски рад*. У свима женским школама предаван женски рад по програму. Успех је, у колико се ја разумем у пословима ове врсте, на потпуно задовољство.

II О спреми наставника.

У основним школама Ђупријског округа ради 19 наставника и 20 наставница. Једна

између ових наставница предаје само женски рад у V раз. параћинске школе.

По спреми наставници се могу поделити у четири групе. У прву групу долазе они наставници, који су из школе изнели довољно и теоријског и практичног знања. То су ђаци учитељске школе. У другу групу долазе они који су више сами радили на своме образовању и вежбали се да и у практичном раду иду с временом. Њих је врло мало, али, морам признати, понеки од њих надмаша и оне из прве групе. У трећу групу долазе млади наставници, који су, из буди којих разлога, не довршивши школу, примили се учитељства. Они су већином пуни воље за рад, али са недовољно спреме и невештине у раду нису могли далеко дотерати. У ову се групу могу уврстити и они наставници, који и по спреми и по раду долазе у ону средину, која се на разне начине с мешовитим оценама провлачи из године у годину. Срећом је њихов број доста смањен. Најзад, у четврту групу долазе они, који ни научном спремом ни радом у школи, ни уколико не одговарају своме позиву. То су незнанице и нерадници, коров, који треба што пре почупати. Хвала Богу, њих је свега 2—3 у овом округу. У посебном делу свога извештаја ја сам се старао да са што мање речи верно представим рад и ових по невољи учитеља.

На васпитну страну у школи као да се је до сада врло мало пажње обраћало. Изненадила ме је она неуредност и распуштеност у мушким варошким школама. Нема сумње да су родитељи на првом месту позвани да воде озбиљна рачуна о својој деци и да су они криви за рђаво васпитање свога подмлатка, али се ни наставници никако не могу ослободити одговорности за владање својих ученика и ван школе. С мало више труда и добре воље могло би се и на овом пољу много више урадити.

Држава је са своје стране у последње време доста учинила за побољшање учитељског стања. Па баш и с овог гледишта од њих се може тражити да све своје знање и време уложе на образовање и васпитање поверене им младежи. Само ће тако моћи одговорити својој дужности и одужити се држави и народу за оне жртве које се чине у

поменутом циљу. Само радом, озбиљним и корисним, и лепим и учтивим понашањем наставници ће моћи заслужити љубав и поштовање свију кругова.

Напретку наставе веома би користила, и како се мени чини, више него ишта друго, *учитељска предавања*. Веома би добро било кад би се та предавања приређивала сваке године, и то на више места. Већини наших наставника треба још доста теоријског знања, а нарочито се морају вежбати у практичном раду.

III

а, Према напретку, који је учињен у појединим гранама науке ових потоњих година, морају се и школски учебници исправљати, допуњавати и новим замењивати. Наши су учебници готово сви застарели, а неки су и веома неподесни, за многе предмете опет и нема учебника. Ја мислим да је крајње време да се у школу унесу добри учебници, јер без тога, држим, не може ни бити правог успеха, бар у вишим разредима.

Пошто је већ почето штампање граматике за све разреде, то је и престала потреба да о досадањој граматичи, која је одавно преживела свој век, ма шта говорим. Историја српског народа, осим тога што има доста погрешака и застарелости, још је она у IV разреду, која није требало ни да улази у школу. Ово су најлошији учебници, и њих треба што пре новима заменити. Ни остали учебници, баш и кад би били добри, не могу се даље употребљивати, јер нису удешени по програмима.

Желети је да се и за оне предмете за које нема учебника час пре израде учебници по новим програмима. За вишу основну школу нема ниједног учебника.

б, Готово су све школе у овом округу добро снабдевене училима, о чему сам говорио и у посебном делу свога извештаја. Овде ћу напоменути само шта би по мом мишљењу требало још набавити. Све школе

треба да имају *карте за општи земљопис и глобусе*. Добро би било кад би се израдиле *карте свију округа понаособ*. То би знатно припомогло и предавању земљописа у II разреду. За предавање геометр. облика требало би набавити *геометријска тела*, као што имају гимназије. За јестаственицу припремити потребне *збирке минерала*, а препоручити наставницима спрему хербаријума. За Физику и Хемију набавити потребне апарате. Веома је потребно да се набаве удесни *прегледни за цртање*.

в, Школске су књижнице оскудне и неуређене. Највећа је књижница у Параћину, која броји 345 ком. књига, али је већина набављена из фонда, који су сами наставници пре неколико година створили на тај рачун приређивањем забава. Остале књижнице броје 40—150 ком. књига.

Сам начин како су књиге до сада набављане непрактичан је, јер се набављало и оно што не треба, а остајала је књижница без најпотребнијих књига. У многим школским књижницама има и таквих књига, које ништа не вреде.

Ја мислим да би најзгодније било да министарство са Главним Просветним Саветом одреди које се књиге морају набавити за школске књижнице, па да школски одбори преко својих председника или наставника набаве оне књиге којих нема у књижници. Општина би дужна била у годишњем буџету одредити суму за набавку потребних књига, и ставити је на расположење школском одбору.

Захваљујем г. министру и Главном Просветном Савету на поверењу којим сам одликован.

26. Јула 1885 год.

Врњци.

познати

Јулка ЛАЗАРЕВИЋ.

професор пожаревачке н. гимназије

КАРАКТЕРНЕ СЛИКЕ ИЗ ОПШТЕ ИСТОРИЈЕ

(по А. В. ГРУБЕ-У)

(Наставак)

3. Проналазак Компаса.

Стари народи пловили су готово само поред обале. Они нису имали никаква путоказача кроз велику морску пустињу. Њихови једини путоказачи били су сунце и звезде, али они се њима нису могли служити кад је облачно или кад је помрачење. Ником ни на ум није падало да један комадић црнога гвозђа боље на небу може разумети, него и сам човек, и да се таком путоказачу на најудаљенијим путовима у неизмерном океану сигурно поверити можемо. Тек у средњем веку, око године 1300. учињено је једно откриће, и један Неапољац Жијо Флавио, пронашао је снагу *магнетске игле*. То је једна челична игла, која је омагнетисана и слободно се окреће на једној тачци ослоња. Она једним својим крајем показује на северну половину земљине кугле и то свакад на север, а други крај увек је окренут на југ. Кад се она метне у једну кутијцу за показивање ветрова, онда се у свако време зна у ком се правцу плови, било да је дан, било ноћ, било ведро било облачно. Тако направљена кутијца назива се компас. Чим је компас пронађен, велики океан постао је отворен свет за свакога. Европљани пронађоше пут за Источну Индију, препловише повољно на западну куглу земље, и нађоше цео нови део земље.

4. Проналазак барута.

Као год што је компас у трговини, тако је проналазак барута у ратовима, учинио огромну промену у стању и сили народа. У Кинеза је барут један стари проналазак, јер су они за њега знали пре 1600 година. Мисли се да је од њих пренет Арабља-

нима, који су по Индији трговали, а ови су га пренели у Европу. Најпре су барут употребили Арапи кад су Шпанију освојили године 711. У дванаестом веку употребљавана је ватра и нека врста барута за разбијање камена код Рамелзберга код Гослара. Син Хенриха Лава у години 1200 растурно је на овај начин са барутом зидове једнога замка. Али употреба барута у рату почела је доцније. Протекло је прилично времена док се дошло на мисао, да се барут метне у какву прангију, и да припаљен тера ђуле у даљину.

Обично се сматра да је проналазач барута један француски калуђер из Фрајбурга, по имену *Бертолд Шварц*. Он је живео око године 1350. Сувише је волео Хемију, и радо се занимао растапањем метала, сигурно у намери да научи правити злато. Један пут случајно натрпа он у једну ступу шалитру, сумпор и угљен, а озго мету један камењ. Кад је наложио у близини ватру, ускочи некако једна варница унутра. Материја се запали и камен, који је озго лежао, баца са ужасном снагом у висину. Уплашено стаде вештак ту и чуђаше се овом чудноватом догађају. Он опет понови свој покушај и увек се показа један исти резултат. Он обзани свој проналазак и даље показује како је он од велике користи у рату за рушење зидова, мостова и других тврђава. После тога направљене су справе налик на ступу, које су назване *мерзери*. На уста те справе наспе се барут, а озго се метне камен. Остраг је опет била пробушена рупица на коју се припаљивао барут. Још и сад пуца се из широких мерзера. По том су почели

место мерзера правити топове, и у њих су најпре метали камење, а по том ђулад знатне тежине. Године 1378. саливена су у Аугзбургу три тона који су највећа ђулад од 127 фуната, средња од 70 фуната, најмања од 50 фуната, хиљаду корака даљине терали. Али оваки топови били су тешки за преношење. За то су почели правити све мање, тако да су се њима могли и у пољу и при одбрани утврђених места служити. Доцније су се дили топови тако мали, да је један човек могао да их носи и да њима по вољи управља. Ови топови принађивани су са фитиљем на једној руни. У Аугзбургу и Нирибегу прављени су најбољи топови дуго време, и све су се више умножавали. После тога видело се, да је врло незгодно, да се топови фитиљем припаљују. С тога је прављен ороз на коме се намести кремен и један челичан точак, који се окрене и ватру из кремента истера. Овај проналазак учињен је у Нирибегу године 1517. Али по што је точак био незгодан и за преношење тежак, пронашли су Французи пушку, која се још употребљава. Да би ово ново оружје у исто време могло послужити као копље намештено је са стране од уста пушке друго оруђе, које се по вароши Бајони у Француској, где је најпре израђено, прозвало бајонет. У садашње време људи се више не служе кременом већ добијају варнице много лакше и сигурније помоћу капсуле.

У почетку су се нове ратне справе мало употребљавале у пољу, јер су оне стране за подмукло оружје, којим се један поштен ратник неће служити. Нарочито су ритери мрзили на тај „наклени проналазак,“ како су га они називали. Сад је њихова снага, њихово оружје и оклоп пропало пред овим ватреним оружјем. Битке су сад вођене са мање огорчености, јер сад је победа зависила од вештине вођа и брзине у покретању целе војне масе, а

не од јачине појединих ратника. Рат је постао вештина, а вођење рата наука.

5. Проналазак сатова.

Проналазак сатова такође долази у средњи век, ма да је тек у новије време усавршен. Само по положају сунца знало се, и разликовало се које је од прилике доба дана, а по разним сенкама, које је сунце својим положајем производило на земљи удешавани су сунчани сатови. Али сунчани сатови могли су послужити само дању и то кад је ведро, а за ноћ није имало мерила. Да би се време у сваком тренутку обележити и разликовати могло, за то је требала каква машина, која се равномерно напред креће, и која при овом покретању видљив или чујан знак даје, колико је времена прошло. Тако стари народи, као на пр. Кинези, врло рано почеше правити водене сатове. Кинези су се за то служили једним округлим судом, који је оздо имао малу округлу рупу. Тај суд метне се празан у други суд напуњен водом. Како је сад вода из доњег суда у горњи пролазила лагано, она је тиме показивала колико је времена прошло. У Западној Азији Вавилонци су пронашли водени сахат. Од њих су га примили Грци у Малој Азији за време великог освајача Кира. Римљани су добили први водени сахат 160 године пре Христа. Јулије Цезар донео је са собом један сахат у Рим. У години 390 послао Теодорик, краљ Источних Гота, један водени сахат на поклон бургундском краљу, који је показивао кретања сунца и месеца. Ту је морао бити у суд намештен точак, који су покретале водене капље, које су озго падале. Такав је од прилике био и сахат, који је арапски Калиф Харун Ал-Рашид послао на поклон Карлу Великом око године 809. Овај сахат био је направљен од метала, са једном казаљком снабдевен и тако удешен, да је на крају

сваког сахата падало толико куглица у једну намештену зделицу, колико је протекло времена. Осем тога било је на том сахату још занимљивих ствари.

Али и овај сахат имао је много махана, јер се лети вода од топлоте ширила и разређивала, па и испаравала, а зими се опет лако мрзнула. За то је вода замењена са песком, који је, ако је сув, лако кроз отвор суда пролазио. Но и сатови са песком били су врло несавршени. Али тада је људски дух био је упућен на сатове са точковима, за које није био потребан ни песак, ни вода ни сунчана сенка, већ су точкови извесном снагом у покрет довођени, која је непрестано једнако дејствовала, и није се смањивала.

У почетку је ова снага била у терету, који се на сахат вешао и точкове у покрет доводио. За ове сатове знало се пре 1000 година, али њихов проналазач остао је непознат. Први такав сахат о коме ми знамо, удесио је један француски калуђер у Магдебургу око године 996, по имену Герберт. То је онај калуђер који је под именом Силвестра II постао папа. Па и овај сахат показивао је само часове и није откуцавао. Тек три века доцније зна се за сахат који откуцава. Године 1344 направљен је у Падуји први торњски сахат, који је откуцавао часове. Године 1370 заповеди француски краљ Карло V, те из Немачке дође славни сајџија Хенрих Вике, који је први велики сахат у Паризу направио и наместио га на торњ краљевске палате. У Немачкој је по свој прилици био први Аугзбург, који је имао сахат за откуцавање. Тамо је један био већ 1364 године.

Па ипак сви ови сатови нису били савршени јер нису имали шеталице. За овај проналазак имамо да благодаримо славном флорентијском физичару Галилеју (1564 до 1642), који је на једном полијелеју у цркви, који се покретао тамо амо, извео целу

науку о шеталици а на име: да сва кла-тења шеталице имају једну исту дужину времена; да само од дужине шеталице зависи да ли ће се лакше или брже клатити итд. Ова шеталица везана је сад за сатове тако, да је мали потрес одржава после у покрету.

Али сад је учињен још један већи напредак, јер су вештачки прављени џепни сатови, које је сваки згодно могао са собом носити. Слава за овај проналазак припада једноме Немцу, по имену Петру Келсу, сајџији из Нирнберга, јер је он око године 1560 први направио џепни сахат. У почетку су били врло велики, но доцније су прављени све мањи и све удобнији. Холандзац *Хигенс*, који је живео у седамнаестом веку, има велике заслуге за усавршавање џепних сатова, који су сад тако јевтини, да готово сваки дечко може џепни сахат набавити и носити.

ОТКРИЋА

1. Хенрих мореплавац.

1

По што су Арапи више година били врховни господари у Шпанији, опорављали су се постепено Готи, и око године 1035 образоваше се две нове државе: Араго-нија и Кастилија. Поред тога из једног кастилског намесништва образова се засебна држава, Португалија. Француски принц Хенрих помагао је хришћанима шпанским противу Арапа. Из благодарности за то доби он од кастилског краља Алфонза VI графство међу рекама Мињом и Дуером, које је од пристаништа Кале (порте кале) прозвато Португалија. Доцнијим освајањима проширило се оно до реке Гвадијане. Наследници Хенрихови прозваше се краљеви и храбро су се борили противу Арапа. По што су своје непријатеље протерали са полуострова, отпочели су освајања у Африци. Краљ Јован (1411—1433) пређе

преко мореузине Гибралтара, и испале му за руком, да заузме једно пристаниште на афричкој обали. Од овога пристаништа отпочињу велика открића.

Трећи син краља Јована, принц Хенрих, посвети све своје време науци, а нарочито, Географији и Астрономији. У превеликој жудњи за науком остави он двор, и за место живљења изабра Лагос у јужном делу Португалије. Овде је био са свим близу афричке обале и могао је прибављати податке о оностраним обитавцима. У оно време јако се тежило, да се нађе морски пут у Индију, која је због своје плодности и богатства била врло чувена. Принц Хенрих једнако је мислио о томе, да ли не би било могуће да се око Африке дође у југо-западну Азију јер овај део земље мора ма где имати крај. Уз то још из старих времена била је прича, да је Африка један пут опловљена. Али јако се бојао врућине испод екватора, и држао је да је она тако велика, да би све морало изгорети, што на ту врућину није навикло. У историји се опет причало о дивљим, ужасним животињама, које нападају лађе, о ватреним рекама и блатној води, која се сва спиктосала, и у којој би се лађе заглибиле. Такве гатке одвраћале су од сваког покушаја. Осем тога тада се још пловило поред обале, и ма да је 1300 год. пронађен компас, опет се нико није радо усуђивао да се пусти на морску ширину.

Хенрих је брижљиво испитавао све, што је год могао дознати од морепловаца и трговаца о западној обали Африке. Прикупљени податци окуражили су га, да на свој сопствени рачун спреми лађе и да их пошаље. Али први корманоши имали су још пуне главе о оним страшним скаскама. Они су се плашили, да ће се, кад уђу у широко море, вратити не свршивши ништа. Због тога се Хенрих врло јако љутио. На послетку нађе он два храбра ритера, који

му дадоше реч, да се неће пре вратити док ма шта обично не нађу. Они су пловили и пловили док се не појави непогода и бура, која њихову лађу баци на мало острво *Порто Санто*. Хенрих нареди да се тамо оснује колонија; да се земља засеје житом, зеленима и виновом лозом. Тако исто пренео је тамо животиње, које су под леним ведрим небом напредовале и множиле се. Један једини скотни зечић за мало година имао је тако многобројно потомство, да су се морали озбиљно плашити, да сво зеленило на острву не пождеру.

2.

Од Порто Санта често се при ведром времену видео у даљини магловит вршак на хоризонту. Хенрих заповеди да се тамо плови. Тако се нађе острво Мадеира (године 1420). На њему се нађе једна једина густа, непровидна шума, од 18 миља дужине и више од 4 сахата ширине, у коју човечија нога никад није приступила. Шума је запаљена и ватра је горела више од седам година. Хенрих и овде направи насеобину, посла семења и домаћих животиња, заповеди да се винова лоза са Кипра и шећерна трска из Сицилије засади; и обоје су на земљишту пепелом нагнојеном, а под леним поднебљем дивно напредовали. Још и сад је шећер са тога острва изредан, ма да се тамо мало израђује. Али мадеирскога вина долази у Европу на 30.000 буради и један велики део овог чувеног вина иде у Источну и Западну Индију.

Овим открићима јачао је све више и више дух принчев, премда су се његови морепловци још плашили. Они дођоше близу *канарских острва*, која не беху далеко од обале, а старим су била позната под именом „срећна острва.“ На њима нађоше више вулкана, а високи Пик на Тенериви испуштао је облаке дима. Ту дођоше на

мисао, да може отпочети одатле екваторска ватра. С тога отпловише на отворено море и 1432. године открише *Азорска острова*, која су лежала међу Португалијом и Америком на 200 миља од обале. Ова острова била су потпуно ненасељена. Године 1449. добише она прве становнике. Сад имају и сувише хране и вина и снабдевају португалске и шпанске лађе са потребама за пут у Америку и Источну Индију.

3.

Међу тим јужно од канарских острова још нико не беше пловио. Тамо се на западну страну пружало у море предгорје, које се дотле сматрало као крај света и звало се предгорје Кап. Овде је море правило ужасан вртлог и најдрскијим морепловцима задавало је велику бригу. Гилијанец, један храбар и вешт корманаш, чинио је разне покушаје, али у почетку узалуд. На послетку заплочи он дубоко у отворено море и испаде му за руком (1433.) да оплови опасни Кап, који је сад и своје име променити морао и прозват је Кап Бојадор, а то значи: опловљено предгорје. Овај догађај произвео је општу пажњу и јако обрадовао принца Хенриха, ма да је обала с оне стране Бојадора била готово са свим пуста и неплодна.

Обитаоце, које су хришћански морепловци нашли на африканским обалама, држали су за праве хришћанске непријатеље. Они су убијали, плачкали и одводили људе као робове. Из ових разбојништава постала је трговина са Принцима. Године 1442. у главној вароши Португалије, Лисабону, видели су први пут људе са црном бојом, коврчастом косом и прћавим уснама. Заробљеници су давали за своју слободу златан песак. То је баш и било оно, за чим су грабљиви Европејци чезнули. Сад се све више јављала општа жудња за открићима. Жеља за златом повукла је на пут људе,

који се никад не би макли изван познатих им места. Трговци из Венеције и Ђенове спремише за пут своје лађе; све је хтело да открије нове земље са златним рекама. Али кад ове нису могли одмах наћи, робили су Принце.

Око године 1440. Португалци дођоше до реке Сенегала. Овде први пут нађоше дивље незобожачке Принце. Неке, које су даље на северу нашли били су мухамедовци. Близу ушћа Сенегала лежи *Зелено Предгорје*, а пред њим десет острова, која су назвата *Острова Зеленог Предгорја*. Тамо дођоше Португалци године 1447. Ова су острова врло брдовита, али имају тако топао ваздух, да су нижи предели увек покривени зеленим дрвима. У осталом португалска влада није се много бринула о томе, јесу ли она обрађена и насељена. — То је трајало до 1462. док није откривена обала праве *Гвинеје*. Сад се дошло до у страшни предео екватора, а нико од сунчане жеге није сагорео. Овде се нашло злата, слонове кости, воска и других скупоцености, тако да се пловидба у Африку све више и више умножавала.

За сва ова открића од Порто Санта до Гвинеје, а то је простор од 500 миља, благодарни смо принцу Хенриху. И ако он сам није увек пловио, ипак су сва путовања предузимата по његовим наредбама и плану. И заиста за човека мора бити велика радост, кад се постигне толики успех од предузећа. То је баш и било оно, што је положило основ величини и сили мале краљевине Португалије, јер неко време била је она најнапреднија и најмоћнија трговачка држава у Европи.

2. Вартоломеј Дијац и Васко Де-Гама.

После смрти Хенрика Морепловца охладне за неко време жудња за открићима, јер је сваки био и одвише задовољан са златним песком, који се у Гвинеји налазио. Али

године 1481. дође на владу у Португалији краљ Јован II. који планове Хенриха Морепловца опет предузе и са великом ревношћу продужи. Он нареди да се у Гвинеји оснују насеобине и направе тврђаве, а одатле изасла лађе за даља открића. Тако се продре за 300 миља јужно преко екватора и дознаде се, да се Африка не шири на југ, као што је то на свима картама сликано, него се више укосила југоистоку. Тада је нада била већа него икад, да се дође на јужни врх Африке, да се он оплови и да се тако около дође у Источну Индију. Један дрзак човек, по имену Вартоломеј Дијац извршио је тај пекушај. Он је пловио све више југу, открио је 200 миља нове земље и (1486.) достигао је срећно на јужни врх Африке. Његови матрози и војници веровали су сад да су достигли на крај света и да сада плове у извесну пропаст. При томе су буре, које су и сада на овом врху врло честе, бесиле јако, да је се Дијац морао решити да се у Лисабон врати. Он назва јужни крај Африке: „Предгорје бура.“ Али чим је краљ Јован о свему томе сазнао, викну он пун радости: „Не, ми ћемо то назвати Предгорје добре наде.“ И ово име с правом је задржато, јер се Јованова нада тако лено испунила.

У исто време краљ је послао два храбра човека абисинском краљу, о коме је већ нешто слушао. Он им је наредио да по могућству закључе с њиме трговачки уговор. Они отпутоваше преко Средиземног мора у Каиро, а одатле са караваном у Аден на Црвеном мору. Овде се раздвојише. Један је отишао у Абисинију, али је уз пут био убијен. Други је отпловио у Индију, видео је својим очима ту красну земљу, ишао је у Калкуту и Гва, и срећно се вратио у Португалију. Он није имао довољно речи да опише богатство Индије, а тиме распаши поново дух у Португалаца да морем нађу пут у ту чувену земљу. У том умре краљ

Јован. Али његов наследник Емануел опреми четири лађе и предаде их храброме *Васку Де-Гама* да покуша с њима опловити Африку. Гама је био врло спокојан, али његови људи, којих је било 160, насу били као он. Они су се бојали извесне смрти, и покушавали су да умилостиве небо постом и молитвом. Године 1497., Јула 8. иђаше флота под једрилом. Васко Де-Гама дође у најнезгодније доба године на Кап, јер су буре биле тако силне да су претиле да му лађу сваког тренутка сурвају у пропаст. Али још страшније прећаше му опасност од његових људи, који га у очајању и смртном страху хтедоше да баце у море. Гама је био неустрашим, миран и постојан, и својом сталношћу надвлада све опасности. Он заповеди да се најнепокорнији морепловци окују у ланце, а крму лађе узме у своје руке. Тако најпосле (20. Новембра) са повољним западним ветром оплови Кап. Па ипак Гама се не усуди да одмах наплови на отворено море. Он је пловио поред источне обале Африке, покушавајући не би ли добио какву вест о Индији. Што је даље пловио северно, поред земље Хотентота и т. д. тим је све више наилазио на трагове благостања и саобраћаја са Индијом. У Марту 1498. стиже он у пристаниште од Мојзамбика и ту први пут виде лађе са ветрилима. На овим лађама не беше ни једног јединог клинца. Даске су биле увезане канапом, а овај канап био је од косових жила. Са њим су били и сви остали саставци затворени. Једрила су била од палмовог лишћа. Једна повећа лађа имала је карту и компас. Овде нађоше не само све индијске продукте: свилу, бисер, зелени, него и Мухамеданце, који су ове еснапе носили у арапски залив. Сад је било извесно да ће циљ њиховог путовања достићи. Гама отплови у правој линији још до *Мелинде*. Овде је радосно примљен и нашао је морепловце, који су више пута

ишли у Инђију и тако отплови 500 миља преко океана. Маја 19. године 1498. за-
устави се у пристаништу Калкуте, на обали
Малабара.

Тако је најпосле постигнута велика цел
овог великог предузећа. Пут у Инђију је
нађен! Али Португалци су одмах видели
да са њихове три лађе (једну су уз пут
изгорели) не могу овде чинити никаква
освајања. Исто тако видели су они да са
њиним пранорцима, стакленим коралима и
другим сјајним стварицама не могу отпочети
никакву трговину. Инђијанци нису били као
сурови Црнци, већ су живели у потпуном
благостању, имали су вароши, индустрију,
водили су трговину и радили земљу.

Један трговац из Туниса, који се овде
због трговине бавио, јако се обрадова, што

је изненада нашао Европљане и што је с
њима могао шпански говорити. Васко Де-
Гама престаји се преко њега *Заморину*,
калкутеком краљу. Он је се надао да ће
моћи закључити један користан трговачки
уговор пре него што би то Мухамеданци
учинили. Они су се плашили да им Евро-
пејци не преотму трговину. С тога онакоше
Португалце као подозриве, који хоће да
шпионишу земљу и краља. Заморин се беше
решио да их поанси. Гама је једва пошло
за руком да својим лађама побегне од
опасности. Он отплови брзо у Мелинду, а
одатле око Капа у Европу. Године 1499.
Септембра 14. наплови он срећно са својом
малом флотом у Тајо, по што је дугачак
и тежак морски пут издржао.

(Наставиће се)

ИСТОРИЈА СРПСКИХ ШКОЛА У УГАРСКОЈ

ДОБА МАРИЈЕ ТЕРЕЗИЈЕ ОД 1740—1780

пише

ЈЕТАР ДЕСПОТОВИЋ

(Наставак)

У другом једном циркулару од 21. Марта
1757 тужи се, како многа места имају крчме
и механе добро саграђене, дочим цркве стоје
у благу и води, „школе пакъ въ таковомъ
небреженіи амьтъ, јако ни домъ за школъ
начинити ни магистера держати, ни дѣти
своихъ на наукъ давати хоцътъ, ѿкуда бы-
ваеъ да и церковное славолѣпіе весьма ос-
къдно и дѣти ихъ страхъ Божию въ школахъ
не научаемый, разнимъ грѣхомъ страшнымъ
позчаются, ѿкуда и вѣчнзю и времензю
смерть приемлютъ“. За то он наређује „къ
томъ, такожде јакоже школа естъ цркве
благолѣпія, юность къ прославленію Бога
насталеніе чловѣкъ же вѣчномъ и временомъ
пособъ и первостепенъ, тако и да настояте
свѣтлымъ усердіемъ и тѣнѣмъ у вароши и
селъ школъ начинити, магистра обрѣсти и
его содержавати, а дѣцу свою мѣжъ и жен-

скъ въ наученіе у школъ давати, слати и
настояти, да ѿ младости страхъ Божию, еже
есть начало премъдрости навикнѣтъ и тако
дзшевиѣ тѣлеснѣ добрѣ живѣтъ.“ Поздравља
даље празникъ вазнесења и свршује овако:
„А гдѣ до истога празника школа не намѣ-
щена бздетъ, и магистеръ приставленъ, и
дѣти въ школъ не ходѣтъ, а бити можетъ,
а лѣности и небреженія ради не биваетъ,
ондѣ поглавари мѣста ѿ цркве да ѿлѣче се,
дондеже школъ и магистре не поставѣтъ“.

У другом циркулару од 28. Септембра
1759. поучава Ненадовић опет о користи
школа и наставе, те међу осталимъ вели:
„Ма убо како дховный Архипастиръ попеченіе
ѿ цѣлаго общества нашего православнаго
благостоянія носѣще, *первѣйше о школахъ
и учинити имѣемъ, да би и нашъ народъ у
томъ оскзданъ, ниги довѣка слѣбостію разума*

обдержимъ быо, но паче умнима очима презвѣдао, и о свемъ напредѣхъ преко своихъ синова на своемъ и на чуждемъ языкъ пословати и радити могао — и за то школе, помощію Божіею уже одавна подишгивше и содержавающе, есмо вамъ, многократнъ наръчивали и советовали вамъ, да децу свою у школу на наукъ даете, знаючи и видећи како учени люди благополучно живе и негледаю иза туђи леђа“, но како он види, народ се слабо на те савете његове обзире, „за то поново советѣмъ, да сваки свою дѣцъ у школъ даете и то, гдѣ у мѣстѣхъ магистра и школъ имате, ту подайте дѣцъ да се уче читати и писати словенски, а кад преуче Жалтырь, и пакъ кад се дѣца садъ находе да су Жалтырь преучила, одма овамо у Карловце пошлите, да се могъ славенской Граматики учити по томъ у немецкъ и латинскъ школъ производити“. Особито свештеницима на срце ставља, да примера ради децу своју шаљу у школу, па „кад кои свое дете у школъ дадете, немойте само за неко време давати, пакъ безъ знања нашегъ и магистровогъ ѿводити и тако деци свой добри начатакъ и пѣтъ прекратити“. Школа се почиње 1. Октобра. При свршетку вели још и ово: А како смо ми наредили, да магистри, у свякомъ мѣстѣ обрѣгающе, намъ репорте шаљутъ и являють учащюся дѣцъ, тако равно имаѣ намъ репортирати и чия су дѣца и чемъ се коѣ учи, и има ли свѣщеническе дѣце да се не уче.“ Завршује посланицу проклетством на све који неће да децу шаљу у школу.

Године 1761. 19. Септембра шаље опет једну посланицу у којој говори о користи науке и учења, те свегује родитеље да децу шаљу у школу — најпре основну, па после у Карловачку словенску и латинску ко од свештеника не буде изучио славенску граматику биће одлучен. Клирици, иноѿакони и ѿакони имају доћи у Карловце па ту учити граматику и друге предмете.

Године 1762. 26. Септембра, јавља да ће 1. Октобра почети настава у школи Карловачкој, „подъ покровомъ свѣтѣхъ богоматере, те налаже протопопима, да упуте оне који су способни у ту школу, разумевајући под тим и клирике, ѿаконе и младе свештенике који немају синѣлије.

Под 31. Јулом 1766, наилазимо на један циркулар, кога је потписао Архиѿакон Јован и разаслао га из манастира Хопова. У њему се јавља, да ће митрополит правити каноничку визитацију, те позива свештенике да припреме све што је за то нужно. Ту читамо међу осталим: подобѣѣ же и сіе уредите, да ѿ сваке цркве съ свѣщенникомъ епитропъ са свима протоколи хесаповъ церковнихъ, магистри с школскимъ своимъ контрактомъ и спецификаціею по именъ и прозвищъ учениковъ што кои учить и прописи како пишѣтъ придѣтъ, кое ихъ Екселенціи повелѣніе за неодложное исполненіе вам оглашается.

Из свега овога видимо, да се Митрополит Ненадовић старао.

1. да свештенство цео народ, — старо и младо, поучава у верозакону;

2. да се у сваком месту подигне основна српска школа;

3. да сва деца, мушка и женска, основну школу походе;

4. да је оснивањем фонда школског за тим тежио, да екзистенцију српских школа у својој епархији за увек осигура;

5. Онажа се и нека организација, што ју је он за школе успоставио;

6. подигао је вишу граматичку славенску, латинску и немачку школу у Карловцима а намера му је била да се сличне школе подигну и по другим већим местима у Срему. Да је по реду ишло, из ових школа требале су да постану српске гимназије, које би се временом проширивале и преустројавале према општим одредбама за те школе;

7. старао се за боље образовање клира, ради чега су по свој прилици у Карловцима држана ванредна предавања.

Енергија његова, много је допринела, да је оно што је нужно и извршио, те већ и из ових циркулара видимо, да су свуда по Срему школе подигнуте биле, а и више школе у Карловцима, постојале су све док не седе на митрополитску столицу Јован Ђорђевић.

Овај митрополит није дошао до тога достојања по вољи народа, по је скоро силом Србима за митрополита натурен. Савременик његов а историчар српски Јован Рајић, представља га као незналицу и непријатеља школа који је још 1740. године, као архиѿакон код патријарха Арсенија Шакабенде, највише до-

принео, да су већ тада у Карловци постојале више славенске, латинске и немачке школе укинуте и учитељи, што су били доведени из Русије, отпуштени. Рајић наводи, да је архиђакона Јована (Ђорђевића) била срамота, што деца у Карловачкој школи боље од њега читају и пишу.

Поставши митрополит, прво му је старање било „да разори и уништи све што је установио предшаственик његов, да би тако збрисао спомен његов у архиепископији“. Тако је и школе латинске у Карловцима укинуо, оставивши онде само циглу славенску тривијалну школу. „Школски горепомнати фонд поглоти. Од дужностей архипастирских крајић нерадише, но точио чреву работаше тцателно. Добра достапамјатнаго церкви и опшцеству не сотвори.“¹⁾ Ово и сувише илуструје тога митрополита, те нам није потреба да о њему више говоримо. Карловачку славенско-латинско-немачку школу је укинуо; у школски фонд није хтео сам да прилаже, па није ни друге гонио да у њега улажу, а и према народним основним школама је био хладан, тим пре, што је државна власт у исто доба почела обраћати већу пажњу школама тривијалним.²⁾ Ону Рајићеву тврдњу, „школски фонд поглоти“, објашњујемо овако: „Школски фонд“ са оном цели, с којом га је установио митрополит Ненадовић, престао је под овим митрополитом да постоји јер се више није умножавао добровољним прилозима а осим тога је неколико хиљада од капитала код несигурних дужника изгубљено. На сабору од 1769. год. повела се и о том фонду реч те је на предлог сабора у првом илирском регуламенту остатак Ненадовићева фонда узет за подлогу новог школског фонда, који се умножавао тиме, што је у њега улазила половина оставине умрлих епископа, а одређен је био на издржавање клирикалних школа у свима епархијама, те је доцније и прозван „клирикални фонд“. Такав фонд могао се наново установити, но колика би добит била, да се у Ненадовићев „школски фонд“ и даље прилагало као за живота самог тога митрополита, а да се од Ненадовића уведене латинске школе нису укидале! Неумрли Дими-

трије Сабов двадесет и неколико година касније положи основ великој српској гимназији Карловацкој са 20.000 фор. а за годину дана унесоме родољубиви Карловчани у тај фонд скоро исто толико, а фонд у истој цели подигнут од Ненадовића и целе Архиепископезе износио је већ 1768. године до 34.000 фор. Да је у митрополита Ђорђевића било колико толико заузећа за школе, он би бар тај школски фонд гимназији карловачкој осигурао, а клирикални фонд би и онако на тај начин како га је регуламенат установио с године у годину растао и множио се. Овако је Ђорђевић отварање прве српске гимназије одложио скоро за пуно четврт столећа.

После њега постаде Митрополит Вићентије Јовановић, Видак, Он је био према школама боље расположен. Брину о основним школама узела је у његово време државна власт сасвим у руке своје, но пошто се она старала више за католичке и немачке школе подижући и издржавајући их и онде, где су Срби у одлучној већини; пошто се и сам регуламенат од 1777, обзире само на католичко-немачке школе, не водећи рачуна о српским школама;

Да власти гоне силом децу српску у немачко-католичке школе;

Да у Карштатској, Вараждинској и Банској крајини српских школа и нема;

Да се по милитарним слободним комунитетима немачко-католичке школе подижу и издржавају о трошку општинском, а да се Србима из општинске благајне, ма да они у њу највише принашају не допушта ни да зидају школска здања, нити да их оправљају, нити да учитеље из њих исплаћују. За пример наводи Карловце, као општину у којој он станује, и где је католика једва једна шестина, па ипак им се из општинске благајне и школа подигла и учитељ издржава, док се Србима отуда одриче свака потпора.¹⁾ Ово показује, да се митрополит Видак заузимао за српске народне школе, протестујући против увођења немачких школа, што су имале у народу српском да шире германизацију.

Латинска школа у Карловцима није постојала ни под овим митрополитом. Фонд за такву школу није више постојао, а он је

¹⁾ види „изображење Катехизма“.

²⁾ види §. 65. илирског регуламента од 1770. године, кога целог у додатку бр. 3. штампамо.

¹⁾ Helfert J. A. Österreichische Volksschule. I. ст. 479.

опет из својих средстава није издржавао. Знамо да је око 1778—9 године и Доситије, као прецентор Видакових синоваца провео 10 месеци у Карловцима, а знамо и то, да у „прикљученијама“ његовима о тамошњој вишој школи нема спомена, те тако је по свој прилици и није било.

Кад смо већ код Видака, споменућемо и његов рад за школе у темишварској дијецези. У знатнијим местима у Банату било је српских школа већ одавна, но да ли је Видак као владика Темишварски до 1769 год. за школе што радио, не знамо. Факт је, да се на сабору од 1769 године на издржавање клиричких школа ставља у предрачун и фонд епархије темишварске, што је у то време износило 22.000 фор.¹⁾ Ко је тај фонд установио, да ли Видак или који од предшаственика његових, не знамо, но наилазимо на један акт од 1774. године у коме царица Марија Терезија позива преко фелдмаршалајтенаанта Матезна владика Видака да положи рачун о новцу што га је на школе од 1759 до 1768 године од народа подигао у своти од 18.788 фор. или ако није кадар доказати, да је ту своту употребио на издржавање школа, да је накнади.²⁾ Разуме ли се ту онај фонд што је на сабору од 1769. године узет у прорачун, или је то Видак посебно од народа на школе купио не знамо, а не докучисмо ни то, да ли је Видак положио рачун, да је тај новац на издржавање школа употребио, или га је накнадио. Но питање је коме, јер тај новац није унесен у Карловачки фонд, а не знамо, да је у темишварској дијецези постојао школски фонд. Видак је као владика темишварски на сабору од 1769. жестоко нападан и окривљиван, е је народ немилице глобио; колико је ту било истине, није наше да испитујемо. Напоменућемо ипак, да му се пребацивало, како је свештенство у његовој дијецези запуштено, а народ занемарен. По свој прилици, Видак је тим поводом, вратив се у своју дијецезу, бољеприоноу око уређења српских и влашких школа, а у том послу га је помагао његов некадашњи питомак Тодор Јанковић од Миријева, који му сад беше секретар. Од 1769 године опажа се свакако у Банату већи по-

крет за школе те влада већ 1770. именује синдикуса српског магистрата у Темишвару Данила Лазаринија, директором банатских школа, и то проба ради на две године. Ово бејаше Роман, те је био израдио и неку читанчицу за школе на влашком језику. Можда он није одговорио ономе што се очекивало од њега, те је 1773. године постао директор банатских школа Тодор Јанковић, који се својски латио да се школе у Банату подижу и доведу у добар ред; а да је Јанковић, био човек енергичан показује нам и то, што су приликом опште реорганизације школеке године 1777. у Банату тривијалне школе свуда уведене биле, те се та покрајина стављала за углед свим осталим покрајинама.

Од осталих владика, споменути нам је још и Банског владика Висариона Павловића, који је у Варадинском шанцу издржавао од 1740 године духовну колегију, а по свој прилици је настојао, да се и по парохијама подижу основне школе. И његов наследник Мојсије Путник издржавао је у Новом Саду вишу школу. О вршачким владикама немамо из тог времена никаквих података. У Пакрачкој дијецези је било слабо народних школа; но ипак смо нашли, да се и у тој дијецези за време митрополита Ненадовића покушало доћи до епархијског школског фонда. Ми имаћасмо у рукама једно писмо владике Манастија Живковића, који се 1770. год. тужи митрополиту Ђорђевићу, на свог предшаственика Радивојевића, који је премештен у Будим, како је из школског фонда те дијецезе однео неких 5.000 фор. Живковић моли митрополита, нека упути Радивојевића, да ту своту фонду врати. Писмо то, и одговор Ђорђевићев, у коме он Живковића умирује, да се мане свог брата у Христу, находе се у архиви Пакрачке дијецезе. У осталом тај исти владика Арсеније Радивојевић, закинуо је и карловачки школски фонд, јер му је царским декретом од 12. Јула 1776. год. избрисан зајам тог фонда у износу од 7.000 фор. И у горњокарловачкој дијецези налазимо трагова, да су владике од народа купиле годишње прилоге на издржавање школа на месту своје резиденције. Можда је и то било зарад оснивања школског епархијског фонда? То ће се објаснити тек онда, кад се изнесу

¹⁾ Витковић, Споменици III. стр.

²⁾ Helfert, Öst. Volksschule I. стр. 80.

на јавност списи, што се на то односе, — ако су још где сачувани.

У Будимској дијецези је било сразмерно највише школа, а да ли је то била заслуга тамошњих епископа, тешко је доказати. Ми држимо, е је томе сам народ највише допринео. Ту налазимо већи број трговаца и занатлија српских, који су потребу школа боље увиђали но сељаци. Па се у тој дијецези имао подићи епархијски школски фонд,

коме је за подлогу имао да послужи један виноград и Будиму.

Чувновато је да се под митрополитом Ђорђевићем губи траг свима тима епархијским школским фондовима, што су основани под митрополитом Пенадовићем.

Је ли који од владика у својој дијецези осим тога учинио шта за српске школе, није нам познато.

(Наставиће се).

ИСТОРИЈА СВЕТА*)

СРЕДЊИ ВЕК

ПРЕТХОДНИ ДЕО

1. Хришћанство.

Спаситељ света роди се у времену, кад држава римска беше на врху славе. Нова вера Божјега сина беше противна римским установама и развратним обичајима, зато распеше Христа и гонише његове ученике.

Таквих гоњења бејаше десет од Нерона до Диоклетијана, али то ни најмање није сметало ширењу хришћанства. Верни се скупљаху по гробницама и пећинама одакле оружани вером у једнога Бога беху спремни да пркосе најтежим мукама и искушењима. „Ми смо од јуче, говораше Римљанима хришћански беседник *Тертулијан*, а већ заузесмо ваше вароши и ваша поља;“ а Јустин мученик: „да нема народа који не верује у оца, творца света.“

Уморени гоњењима хришћанских проповедника цареви римски најпосле увидеше, да будућност државе зависи од нове вере. *Константин* је први прими за државну (330). Али до тога времена беше се много што шта променило у Христовој цркви. Место изборних старешина црквених јави се оделити ред свештенства, који се разликоваше од престога народа по правима и положајима. Владике главних места постадоше као митрополити старешине над другим епископима,

*) По Дипере-у, са изменама и допунама из признатих школских и стручних књига наше и стране литературе удешена за потребу наших средњих школа.

ови опет имађаху под собом свештенике нижих чинова, а свима беше осигуран опстанак доходима, које добијаху као добровољне дарове од владоца и приватних.

2. Нови народи.

Док је тако христова вера полагаано утицала на свет и учила га другом животу, десно је се појав који је много брже ускорио пропаст старе римске државе. То беху нови народи које Римљани називаху варварима, али којима беше намењено да као носиоци хришћанске образованости створе нове државе на развалинама големога Јонског царства.

Ови нови господари света беху подељени на:

- а) *Аријевце* — Ђерманце и Словене;
- б) *Монголе* — Хуне, Аване, Бугаре, Мачаре, Татаре, Турке и т. д;
- в) *Семитовце* — Аране.

а) *Ђерманци*. Ђерманци су живели у Ђерманији и Скандинавији, између Рајне, Висле, Карпатских и Алпских огранака, Немачког и Леденог мора. Они се дељаху на ова племена: *Готе*, између Карпата и Црнога мора; *Бургунде*, *Вандале*, *Лангобарде* и *Саксонце* дуж Балтичког мора; *Франке* и *Свеве* на доњој и горњој Рајни и Дунаву. Северно иза њих беху *Данци*, *Југи* и *Скандинави* у Данској и Саксонској.

Берманска постојбина беше испуњена прастарим шумама, баруштинама и дивљим животињама. Берманци беху високи, плави и ратоборни људи. Они се одеваху кожом животињском и ношаху често рогове на глави као украс, зато их се толико и бојаху римски војници. Становали су по колибама које беху покривене шумом или кожом животињском. Вароши и градова нису имали и настањивали су се, где им се допало. Како беху много ратоборни, земљу обрађиваху само жене и робови (у рату заробљени непријатељи).

Берманци су се делили по правима и личним слободама на: *племике, слободне, полуслободне и робове*.

Племићи постадоше у преисторијско доба и из њихне средине беху изабрани краљеви.

Слободни или баштинари моглише долазити на скупштину.

Полуслободни имали су право као и слободни да носе оружје, али нису смели доћи у скупштину, јер не имађаху непокретне својине и живљаху као закупци.

Неслободни или робови у рату заробљени или освојени староседеоци без права на имовину и личну својину, беху као нека врста животиње, а не људи.

Племенске послове вршила је скупштина. Обично су се скупљали на планинским врховима или у светим шумама. Ту су изабрали себи судије — грофове, поглаваре племенске — краљеве и војсковође — Херцеге. Краљевска власт с почетка беше изборна међу племићима, а после се избор ограничи на чланове једне куће.

Бермани беху многобошци. Њихов свемоћни бог беше *Вотан*. Он је примао у своје рајско насеље *Валхалу* јунаке који би пали у борби.

Вотан имађаше сина *Донара*, бога муње, грома и непогоде. Његова деца још беху *Балдех*, бог светлости и *Цио*, бог ратне страхоте. Њихна мајка *Хера* беше богиња земља, а имађаху још и богињу љубави — *Фреју*.

Више свију богова стајала је *судбина*.

Берманци су веровали да има и злих богова — прегрernih *великана* и малених *цвергова*.

Берманци прослављаху своја божаства у светим шумама или на висинама планинским испод каквог големог храста, поред река,

извора или језера. Ту су им се они молили и жртве приносили и то коње, или у рату заробљене непријатеље.

б). *Словени*. Словени становаху између карпатских гора и реке Волге, Висле, Дњепра, Дона и балтичког мора, на земљишту које се у старо доба називаше најпре *Скитијом* а после *Сарматијом*, по народима који су некада том земљом управљали.

Словенских колонија још беше и на средњем Дунаву, али их одатле сузбише за Карпате Готи и Римљани.

Словени беху подељени на многа племена са засебним племенским називима, али општи домаћи назив свих тих племена у најстарије доба беше *Срб*, *Срби* што значи масу сроднога народа. Од VI-ог века име Срб мало по мало замењује назив *Словен*, *Словени*, име големог словенског племена које се у прво време пружаше од Иљменског језера до реке Дњепра и Висле.

Немци су називали Словене *Вендима*, а Чуди *Ванима*.

Словени беху мирна и питома духа. Стари писци уверавају да су они марљиво обрађивали земљу, неговали занате и трговину.

Пошто би се које словенско племе настанило на ком земљишту, оградило би га ровом и плотом и поделило међу породице и задруге. Словени су обично становали по селима, куће правили од брвана или плетера у сред имања, па с тога и раздалеко једну од друге, те је тако једно насеље или село захватило много простора.

У породици и задрузи беху изборне старешине, а изборне беху и сеоске и племенске власти, кмет, кнез или жупан. Они су управљали по обичајном праву, које старином беше освештано.

Словени не беху ратоборни. У случају рата избираху, као и ђерманци себи *војсковођу*, чија власт трајаше само за време рата.

Словени беху сви између себе једнаки и равноправни. На скупштине (већа) долажаху старешине породичке да решавају о потребама племена. У њих не беше робља. Заробљеним непријатељима допуштало је се да се откупе, или да остану и даље међу Словенима као слободни. Земљорадничке послове вршили су људи, а жене су справљале одело и пословале у кући.

Словени имађаху појма о једном свемогућном Богу, богу светлости, којег називаху *Сварогом*. Њихова деца беху: *Сунце*, *огањ*, *месец* и *звезда преодница*. Према неједнакој топлоти сунчевој прослављаху два пута божанство светлости — лети и зими (код нас Купало и Коледа). Беше још бог *Перун*, представник небеснога огња и муње. У месецу разликоваху светлу или божанствену страну и тамну или испуњену бесима.

Словени поштоваху и *Ладу*, богињу љубави, красоте и оживеле природе. Веровали су, да по шумама станују *Виле*, а по водама *Русалке*. И као што у свету има повољних и неповољних појава, тако беше добрих и злих богова као представника сваке такве појаве. Добри се називаху *благим* боговима а зли *бесима*. О ветровима се мислило да су и добри и пакосни, а међу последње ваља убројати и *Морану*, богињу смрти и *Јежибабу*, богињу зимских вихорова и зимских снегова.

Беше и домаћих богова као заштитника појединих кућа, којима старешине задругарске приношаху жртве; а било је сеоских и пределних, којима је тај посао вршио старешина села или жупан. Плодове и стоку приносили су на жртву и у опште не каљаше олтаре својих богова људском крвљу. Жртве приношаху на висовима планинским или испод освећене *липе*. Доцније постадоше храмови и поједини свештеници.

Словени вероваху да се човечији живот развија по одлукама *рођењца*, које намењују ову или ону судбину сваком новорођеном детету; и да човек по смрти вечно живи. На гробове својих умрлих сродника износили су јело и пиће које су они радо јели, и то су делили, јели и пили за покој душа њихових.

в). *Монголи*. На истоку између реке Волге и Тихог океана живела су од незапамћених времена монголска племена, која се искључиво занимаху сточарством. Престанак хране или нагомиланост племенска чињаху, те је често једно племе потискивало друго племе и из тога постајаху нове државе. Ови ратоборни људи вером, начином живота, па и обликом својега лица разликоваху се од јевропског света. Они се на име клањаху мачу и природним појавама; хранили су се производима које од стоке добијаху или животињским месом које су неки по прилици Хупа скоро живо јели. Лице њихово имађаше испале јагодице и зубе, кратки а широки нос: беху омалена раста, големе главе, малих очију, развијена трупa, сабљастих ногу. Како се из младости вежбаху јахању, то живот већином провођаху на својим коњима. Кад би се кренули у борбу, у дугим редовима својих кола водили би собом и породице своје.

(Наставиће се)

ВАСПИТАЊЕ КАО НАУКА

од

АЛЕКСАНДРА ЂЕНА

(Наставак)

Експерименталне и индуктивне науке.

Кад оставимо чисту и примењену математику, која обухвата знатан део природног испитивања, онда прелазимо у област експерименталне и индуктивне науке, која у погледу свега што се тиче васпитања показује једнак карактер. Експериментална грана Физике или науке о природи, цела

Хемија и Физиологија показују индуктивну методу најчистије.

На овој опширној области достижу врхунац свога савршенства све мере обазривости које су нужне па да се помоћу посматрања и опита истина пронађе. У овим се поукама утврђивање и најмањег факта, који нешколованом духу изгледа као нешто

са свим лако, обрађује као тежак задатак. Dr. Andrews морао је стотинама пута понављати један исти експеримент, да би изнашао и увидео промене у волумену, којима је кисеоник изложен, пошто се електричним варицама претвори у озон.

Упоредо са утврђивањем и изналажењем ових факата иде и процес индуктивног уопштавања, које је најлепше и оличено у овој области. Ако игде она природна тенденција духа, да сувише уопшти, налази свој коректив, то је овде. Историја физичких проналазака јесте увек стална опомена противу сувише брзог генералисања, а лотика ових наука даје нам правила и прописе за правидан и здрав напредак. Њутонов проналазак закона тежине био је велика поука за процес уопштавања. Ту је на једном јасном примеру доказана и овековечена она разлика која постоји између утврђене индукције и неке хипотезе, која само привремено постоји. Из сфере физичких наука пренета је индуктивна метода на друге области, као : науку о духу, политику, историју, медицину и још многе друге.

На овој истој области ми учимо кад и у колико се смемо поверити емпиричком и ограниченом генералисању. Исто тако ми овде добијамо и практичку примену правила за доказивање вероватности, којима је темељ положен у Математици. Овде, као и у другим тачкама, дају физичке науке најбољи прелаз од апстрактних математичких формула са њиховом демонстративном извесношћу у сферу вероватности, која у човековом животу има важности.

Ово су само неколике од најважнијих методичких тачака и упутстава, која нам физичке науке дају. Далеко би нас одвело кад бисмо хтели да овде покажемо, како се идеје, које из ових наука добијамо, преносе и на друге области сазнања, као што је то код Математике доказано.

Што се тиче поуке за непосредну употребу, ове три науке, о којима смо овде говорили, представљају регион кориснога знања *par excellence*. Из Хемије, Физике и Физиологије добијају се плодноносне поуке, које имају вредности за сва занимања и целокупан живот. И не само да то образује основу за многе послове, него тиме уједно сваки човек добија и упутство за разноврсна занимања у животу. У неким знањима ми се можемо ослонити и на савете других људи, али сваки становник ове земље зависан је од физичких, хемијских и физиолошких закона у свима околностима, па баш с тога је нужно да он сам познаје те законе, те да се може по њима владати и без саветодавца. А још и више је потребно знање оних истина, које спадају у ове науке, становницима модерног цивилизованог живота.

Примена природног испитивања у породичном животу са свим је разумљива. У нашем покућанству налазе се полуге, когурови, косе равнине и многи други облици простијег или сложенијег састава. Ми морамо знати како треба руковати са часовником, презорима, рукуницама, а у многим облицима ми се морамо обазирати на тежину тачке при подупирању и усправљеном положају. Код циркулације воде ми имамо да примењујемо хидростатичке и хидрауличке принципе. При испуштању и упуштању ваздуха, при грејању и вентилацији, при употреби угљеног гаса за осветљење — свуда се морамо ми обазирати на природу и поступање са гасовима. Принципе о топлоти ми видимо у парном напору и експлозији казана. Није довољно да човек зна само кад је нешто повређено и у неред дошло, и да може дозвати мајстора да то поправи, него ми треба и сами да разумемо како која снага упаливише, те да можемо сваког тренутка употребити мере предосторожности. Ово ми можемо постићи

у неколико путем чисте емпирије, али још много боље помоћу научних принципа.

Непосредне примене Хемије нису можда тако многобројне, али су исто тако важне. Да се познаје заједљив утицај киселина и алкалија, утицај шпиритуса и терпентина за уништавање прља, које се не могу водом очистити; чување намештаја и осталог покућанства од опасних хемикалија, које се у кући употребљавају, као и много друго којешта, што стоји у свези са прањем, кувањем и чувањем покућанства — за све је то нужна извесна сума знања из Хемије.

Припрема у Хемији и Физици, без које се Физиологија не може ни разумети потпуно, има још и нарочиту вредност у томе, што ми од Физиологије имамо велике користи за одржавање телеснога здравља. Премда су важнији физиолошки резултати изложени у практичним правилима за живот, која се односе на нужност чистог ваздуха, на храњење, промену у раду и одмору, на зависност духовних снага од телесних услова — ипак се ова велика начела не могу потпуно разумети у целом њиховом значају, ако ми нисмо колико толико упознати са Физиологијом. Па још и друго нешто. И ако је за већину поремећаја у организму нужно знање искусног лекара, опет је и интелигентност самог болесника од највећег значаја за успех лечења. Али пошто је сама наука и у најбољим рукама још несавршена, то се не сме њен значај преценити. Али и оно што она и врши, довољно је да се њено изучавање награди. Кад се каже да је наука у стању да створи праву умереност у полnome нагону, онда значи приписивати јој нешто, што до сад ни једна наука није могла учинити.

Ове три експерименталне науке обухватају једну велику област појава, помоћу којих — пошто их добро разумемо — можемо продрети и у многе тајне радионице природе. Задовољавање оне тежње за

знањем, које ове науке дају, рачуна се у најважнија наша уживања, а историја њихове прошлости, као и свакодневни докази њиховога напретка дају још и већи интерес духу да се њима занима, и служе као пријатна зачина у животу. Саобраћај са другим људима, који је основан по примању и давању знања, јесте најчистији од свега грубога и неваљалог.

Описне или класификационе науке

Трећи велики научни регион обухвата собом оно, што се обично зове природна историја. Његови су представници Минералологија, Ботаника и Зоологија, и све три ове гране одликују се једном заједничком особином у томе, што узимају у помоћ систем класификације, да би на тај начин обухватиле огромне детаљности појединих предмета. Све ове науке имају значаја и саучешћа у посматрању, опитима и индукцији, и у овом погледу оне понављају оно, што смо рекли за напред споменуте науке, само што оне сем тога још и нешто друго врше, те тако задовољавају још једну потребу, а то је, што огромну масу минерала, биљака и животиња доводе у системски ред.

Само учење класификације већ је једна врста васпитања. У овим гранама природних наука ова се вештина морала неговати, па с тога се она баш овде и показује у најсавршенијем стању. *Ботаника је у својој методи најсавршенија, те с тога је ова наука подесна и за најраније изучавање.* Минералологија и Зоологија имају да се боре са већим тешкоћама, па због тога је и успех значајнији, ако се добро изуче.

Много којешта од онога, што смо навели као главну ствар при изучавању Физике, Хемије и Физиологије врло се zgodно понавља у јестаственичким описима. Код минерала се посматрају његове математичке,

физичке и хемијске особине, а код сваке животиње узимају се у обзир њена анатомска структура и физиолошке функције.

Ове науке садрже велику количину кориснога знања, и ако се оно можда више односи на поједина занимања, него што је подесно за општу примену. Али је *интерес*, који се производи помоћу конкретних детаљности, врло значајан и велики; *то је најлакши облик од свију научних интереса*. Многи се може подстаћи, да збира биљке, минерале и животиње, и за то му неће бити нужно да потпуно познаје физиолошке и физичке законе. У самој ствари често највећег интереса имају најситније и најмање научне ствари, као што је у скупљању и тражењу биљака, али укус за такав рад има вредности не само за себе, него и као припрема и увод у право изучавање дотичне науке.

При претресању многих данашњих питања, као што је оно о створењу или еволуцији знање биљне и животињске структуре служи као припрема за оцењивање аргумената, говоре *за* и *против* неког питања. Ботаничко је знање добило услед проширеног знања о распрострањености вегетације велики космички интерес.

Зоологија служи за анатомију и физиологију човека, на које се у последњој линији све користи морају сводити, као слушкиња. Ко је изучио матере наука — Физику, Хемију и Физиологију — може прећи на сличне гране природних наука. С тога треба велике уметности, па да се при настави умеју појединости тако одабрати, како ће њима бити представљено и остало, те да се не губи време са разгледањем и претресањем непрегледне количине појединих факата. Свакојачко је нужно да се сама *метода* добро разуме, јер у свима студијама, где се има да ради са појединостима — медеоцини, правној струци, Географији, Историји — само се помоћу методе

долази до јасне поделе. Јасноћа стила и композиције исто тако много зависи од распореда идеја, као и од начина, како су те идеје исказане. А ни код једног предмета не може се тако згодна и добра подела извести, па баш ни у самој одредби неког параграфа, као оном методом, која је у природним наукама оличена.

Од природних наука могли бисмо прећи на посматрање Географије, којој је предмет још сложеније, многостраније природе. Пошто она обухвата по нешто из сваке науке, то изгледа као да она све науке и садржи у себи. Ово јој даје вештачку и варљиву драж, као да је она велика капија, кроз коју се наукама улази. Строго узевши, она је врло богата у практичким поукама. Она богати уобразиљу свакојачким великим у интересантним предметима, и служи као најважнија основа за изучавање историје.

Наука о духу

Од основних области сазнања још никакко није споменута она о духу, која је у засебној науци о духу или психологији изложена.

У опште се признаје и вели, да је потребно неко извесно знање духовних особина, али ретко се то тражи у самој науци о духу. Људи се обично задовољавају оним, што о томе добију у другим облицима у личном искуству, у општим начелима, у историјама, беседама и романима. Али све то може бити као поука добро или рђаво, само што као метода или као материја за образовање нема баш никакве вредности. Ту има пуно стварних факата, који су и грешно изложени, док међу тим науци о духу баш то и јесте циљ, да те погрешке исправи.

Са науком о духу треба тек онда почети, пошто је ученик већ добио неко припремно образовање и поуку из претходних наука, а нарочито из математике и експе-

рименталних наука. Кад се на овој основи Психологија изучава, онда она утиче као једно васпитно средство, које има своју засебну вредност, сем тога, што се тиме у исто време велика количина нашег духовног сазнавања проширује и квалитативно поправља.

Неке од највећих проблема, које човеку пажњу могу занимати, имају свој основ у самом бићу и суштини човековој, па је с тога и научна обрада духа чисто спречавана необјективним решавањем многих питања која задиру у човечије биће, као што је оно о апсолутности, о урођеним идејама, о моралности и т. д. Ако при обрађивању и решавању тако суптилних питања не влада потпуна непартајичност, онда теорија о духу може све помрачити што у свој опсег узме.

Логика се обично везује са науком о духу, премда она има свој засебан и независан положај. Логика у ширем смислу, који јој се данас даје, врло је zgodан и подесан пратилац у изучавању научног курса, као што смо га ми изнели. Она скреће пажњу на оне тачке у свакој науци, које важе као метода или право образовање, а које васпитач често превиди или занемари, обрађујући главну пажњу на саму материју или науку, коју ова или она наука даје. Па и у самој Математици потребан је извештај логички коментар, који је тако исто корисан у индуктивним и класификационим наукама.

Скица, коју смо овде изнели обухвата област теоријских наука или наука, којима се сазнавање шири, у којима се даје најпотпунији и најсистемскији преглед свију царства природних појава. Оне представљају научну методу и њен дух у највећем савршенству, и дају највећу суму тачних поука. Што научна култура може вршити, то она врши на овде показати начин. А врхунац те културе јесте она оданост за испитивање и изналажење истине, а то је

опет резултат тачног познавања свију средстава и путова модерних испитивања, у колико то човекова несавршеност дозвољава. Како нега ове кардиналне добродетељи показује свој утицај и на свима осталим областима, то није нужно овде објашњавати. Сама наклоност и љубав према истинитости мало користи, ако човек не познаје методу и средства, помоћу којих се може лажно од истинитога разликовати. Људи, који су у томе погледу добро упућени и извештани, ретко се кад препиру о стварним фактима; ретко падају у разјарене препирке о томе шта јесте или шта није. Препирке научно образованих личности обично су концентрисане и сведене на неколико најважнијих тачака онога предмета, који се претреса.

Операција анализовања, која кроз све науке иде, стоји у највећој противности према незграпном и неумешном поступању необразованог духа, који увек радије посматра све ствари онако ђутуре, без икакво реда. Државни устав обухвата велику количину одредаба, које научно образован политичар узима појединце у обзир, па износи посебице оно, што се односи на нашу сигурност и благостање; оно, што је штетно и што треба поправити, и на послетку оно, што је неутрално. Међу тим, човек од обичне образованости узео би све то као једну недељиву масу, па би тако о њој и говорио.

Односе науке према лепим вештинама треба тачно разумети. Пре свега, наука се противи прекомерном удаљавању од истине, и с тога је она једно средство за прочишћавање вештачких творевина. Ово је један велики негативни резултат науке; јер је без сваке оумње, да је вештина склона да се од истинитости удали, како би се на тај начин идеалности и неограниченим захтевима могла са свим слободно одати. Ту сад долази наука, па нам открива и показује

нова факта, нове законе, нове назоре, који су више или мање у стању, да нашим осећањима улију интерес, те на тај начин то постане материја за вештакове творевине. Астрономским испитивањем постали су многи нови и шири погледи о небеским телима, који су у стању да и осећање најзвешенијега хране и задовољавају. Физичким проналасцима обучене су земаљске снаге у нове и чудновате форме, а резултат је од тога с једне стране обогаћавање саме појезије, а с друге опет то, што сама та наука појетском постаје.

Но, на другој страни не може се прегнати још нешто треће, а то је, да се наука и вештина крећу у сасвим различним, од чести антагонистичким противним путовима, тенденција анализовања стоји на супрот конкретном правцу појезије. Апстрактни, необични и технички изрази, у

којима је наука исказана, противе се вештачком укусу. Ограничавањем појетске идеалности строгостима научних истина, умањава се наше уживање у вештачким творевинама.

Кад ове три тачке једну с другом сравнимо, онда долазимо до закључка, да и вештак треба да има извесну меру научног образовања, као припрему за своју вештину, и ако се од њега не може тражити, да позна баш све идеје и научи облике, који су са свим удаљени од естетичке културе. Два духа, који су били обдарени са најплодоноснијом уобразиљом у овоме столећу — Тома Чалмерс и Тома Карлиле — били су у својој младости добри математичари; а још би се и више могао користити вештак индуктивним и класификационим наукама, и науком о духу.

(Наставиће се)

О БИЉНОЈ ЋЕЛИЈИ

(Наставак)

Протоплазма.

Ова се налази у свакој ћелији како биљној тако и животињској као неопходно потребна за живот саме ћелије па и целе биљке. Јер све ћелије, које немају протоплазме, сматрају се као мртве, по што оне тада нису у стању, да се и даље развијају или да живе. У свакој такој ћелији сви су животи процеси престали и оне још једино могу користити биљци својом чврстоћом, привлачењем и спровођењем воде; а неке још и као обрانبени омотач од спољних утвцаја. Доцније ћемо видети, да је још и развиће сваке ћелије условљено протоплазмом, онако исто, као што смо то видели, да је она потребна и за образовање ћелијне мембране.

Протоплазма се састоји из беланчевинасте супстанције т. ј. из хемијског једињења, које се понаша као обична беланчевина у јајету кокошињем или као казеин млека или

као згрушана супстанција у крви и т. д. Она је дакле хемијско једињење, које је састављено из ових основица: угљеника, воденика, кисеоника, азота и сумпора. Потоме је најсложенија од свију органских једињења и из ње распадањем постају многи угљени хидрати. Опет за то она није идентична са обичном беланчевином, јер покрај горњих састојака садржи увек већу или мању количину воде, која ако се у њој сведе на минимум, она губи своје животне способности онако исто, као и кад се она у њој јако увећа. Вода је дакле за структуру живе протоплазме онако исто важна, као што је на пример она кристална вода важна за структуру врло многих кристала. Поред воде налазе се у протоплазми зрна маља или већа, од којих и добија изглед зрнаст и мање или више мутан. Ова су зрна већином мале масне капљице. Сем овога она садржи често још и других састојака, како

минералних који по сагоревању његовом заостају у виду пепела, тако и разних угљених хидрата (шећер, смолу и т. д.), који се могу сматрати као храна протоплазме.

Према наведеном конзистенција је протоплазме врло променљива и врло ју је тешко дефинисати, по што је она у разним случајевима па и у разном времену врло различна. Тако кад је велику количину воде имбировала, личи много на обичну течност. У другим опет случајевима она је тестаста, слузаста или рожаста. Најзгодније можемо је упоредити са обичним воском и како је он на разним температурама разно променљив, тако и протоплазма под разним утицајима пролази стадијум скоро од чврстог тела па до лако покретљиве течности. С тога се она и не узима као течност, већ као пластично тело т. ј. као тело, које је кадро само свој облик да заузме и да га према околностима и даље мења. У овој њеној моћи као и у томе, што она може да издвоји разне хемијске и физичке супстанције, лежи основ образовања нових ћелија, па и сваког другог органског процеса.

Распоред протоплазме у унутрашњости ћелије зависи како од њене старости, подостаја у биљци, њене функције или радње, тако често и од других променљивих услова. Тако док је ћелија у млађе доба њоме свуда подједнако испуњена, настају доцније у њој сочни простори сразмерно њеном увећавању. Са старашћу ћелије нестаје у њој протоплазме све више и више, вакуоле се при томе међу собом спајају и најзад постане један велики сочни простор, који је још танким слојем од протоплазме, као неким цаклом обмотан. Само у случајевима где је ћелија скоро са свим израсла, а још се није поделила, повраћа се често у њој натраг велика количина протоплазме.

Кретање протоплазме. Жива је протоплазма у непрекидном кретању, па и онда кад нам под микроскопом изгледа да је мирна. Већ самим усисавањем воде из вакуола и издвајањем оних течних материја за образовање ћелијног дувара или других чврстих делова јасно је, да ћелијна садржина не може бити у миру. Ово кретање настаје одмах по образовању вакуола, па траје не само за време ћелијног растења, већ и после тога

обично до краја живота, а зависи поред воде још и од температуре, кисеоника и неких других хемијских услова у њој. Од кретања разних, која се налазе код разних ћелија, најважнија су и најопштија она, која су позната под именом ротације и циркулације.

Под ротацијом разуме се кретање протоплазме у наоколо око унутрашње стране ћелијног дувара и то тако, да се она с једне стране пење а с друге спушта, дакле у једном правцу и још са равномерном брзином. Струја се протоплазме у овом случају сама у се враћа и са собом носи како ћелијно зрно, тако и друга а нарочито хлорофилска зрнца. Кружећи овако са протоплазмом ови састојци често један другог потискују и услед тога мењају свој положај у њој. Све се ово може врло лепо да види на цилиндричној ћелији од листа *Vallisneria spiralis*.

Циркулација је протоплазме у опште распрострањенија од ротације и њу прате ситнија или грубља зрнца, која се налазе по протоплазми расута без реда. Приметиће се ако се дуже време успосматра жива ћелија, како ова зрнца од протоплазме ћелијног дувара путују кроз протоплазматичне наставке к ћелијном зрну, па отуда се опет кроз исте или друге враћају натраг протоплазми ћелијног дувара одакле су пошли; у њој се даље крећу, да се опет пре или доцније од ње удаље кроз друге наставке к зрну, од њега опет натраг и т. д.¹⁾ Наставци су ови разог броја, мењају непрестано свој положај и облик, те и ово кретање није свуд једнако и равномерно; јер наставци често местимично одебљавају, или се стање, отворе или се с другима спајају и т. д. тако, да и ћелије са оваким кретањем протоплазме промењују и своје облике.

Ротација и циркулација налазе се само у затвореним ћелијама, но ако се њихове мембране отворе, то се под микроскопом могу спазити и друкчија кретања протоплазме, као на пр. при алги *Vaucherii*. Ту се још одвојени делови протоплазме, који су ван ћелијне мембране изашли, ако само једно зрно имају, заодену се после неког времена ћелијном мембраном; расту даље и нову биљку образују. А још су значајнији они догађаји у животу протоплазме, који се збивају при

¹⁾ Види I део поменуте Саксове физиологије стр. 99.

дељењу гљива и миксомицета (Pilze et Myxomycetae). Пре док не почну да образују споре, састоје се ови организми из голе протоплазме, Избију по кад што у великом броју на површину из хранеће подлоге и потоме се као тако звана пласмодија по неколико сахати налазе у особитом кретању.

Хелијчно зрно.

Хелијчно зрно свагда је увањено у протоплазми и обично се налази уза сам дувар хелијце. По правилу налази се у свакој хелији и сматра се као њен основни део. И како протоплазма, тако исто и оно својим присуством тврди, да су хелије живе.

У свакој са свим младој хелији налази се хелично зрно доста велико, с чега се узима да је оно од врло велике важности за младе хелије. У доцнијем растењу хелије и оно напредује ал' врло споро, да у напредовању спрам оног хелије много изостаје. Његово дакле растење није пропорционално оном саме хелије, с тога је у одраслим хелијама његова маса сразмерно мања. Оно је у стању и своје место у хелији да промени, тако док је њену средину, и у овом положају одржава се многим протоплазматичним наставцима, који полазе са хелијчног дувара и за њега се везују.

У обичним хелијама код виших биљака налази се по једно зрно, а на против у оним њиховим дугуљастим и цевастим хелијама, у млечним судовима и ликиним хелијама има их више. Исто тако и код оних пространих или врло дугачких хелија у алга и гљива има их по два или више, а кад што се стотинама и хиљадама налазе у једној хелији, и тада су обично ситна и тешко се могу спазити.

Хелијчно зрно сматра се још као особити индивидуализовани део протоплазме и може га у протоплазми кад што (при дељењу хелије) и нестати, да се доцније из ње опет образује. Разликује се од протоплазме не само хемијски но и физички, ал' је увек од ње јасно одвојено, и лако га је познати по њиховој гушћој маси, као и по облику кугластом или јајастом и доцније изгледа фино зрнастог, као да је из многих кончића састављено и у њему се тада примећава још неки чвршћи део, који је познат под именом зрицета. Ових зрнаца може кад што бити и више од једног и. пр. два ит.д.

У најновије доба тврди се, да се хелијчно зрно састоји из две супстанције. Прва је и главна маса беланчевинаста супстанција с доста воде, која се битно не разликује од околне протоплазме. Друга се састоји из две супстанције, које се одликују неком количином фосфора, нарочито онда кад се хелијчно зрно при дељењу хелија припрема за дељење. Ове две супстанције најзгодније се могу разликовати називима зрнаста плазма и нуклеин¹⁾ Последња је карактеристична тиме, што се много брже и јаче обоји од какве бојне материје по зрнаста плазма. Пре где се у хелијама није могло никако зрно да изнађе, сад се по овој особини нуклеина могу у њима открити не само по једно, већ кад што и више њих.

Најзад хелијчно зрно није једро или солидно тело, већ је пластично као и сама протоплазма, о чему се можемо уверити код оних хелија, код којих се протоплазма налази у кретању. Припазимо ли на оваку хелију, увидићемо да се хелијчно зрно услед кретања протоплазме, потискивања тамо амо и притискивања разпо промењује.

Споредни састојци у унутрашњости хелије.

Док су протоплазма, хелијчно зрно и хелијчан сок прави или главни састојци сваке хелије и који су за живот хелије преко потребни; дотле под споредним састојцима разумемо све оне друге супстанције у хелијчној унутрашњости, које су по већој части чврсте грађе и које се налазе само при извесним хелијама ради појединих животних процеса. Од ових супстанција на прво место долазе хлорофилска и скробна зрица, а на друго протеинска тела, инулин и кристали.

Хлорофилска зрица. Налазе се у свима или само појединим хелијама оних биљних делова, који су зелени. Хелија са овим хлорофилским зрицима има код свију биљних група сем код гљива, код којих одиста и нема ни једног представника са зеленом бојом. Зелена боја-хлорофил налази се највећма у облику округлих зрнаца одкуда јој и име. Но кад што се она налази и у другим облицима на прилику пантљике, које се провлаче

¹⁾ види страну 104 поменуте саксове физиологије

www.cniib.rs
 кроз протоплазму, кад у неких нижих алга, или у облику јајастом, кугластом, елиптичном и т. д. али се свагда јасно распознају. Код ћелија неких биљака број је ових хлорофилских зрнаца врло мали, кад што је сведен само на једно једино, које је тада доста велико. Обично их у једној ћелији има повише и леже или у близини ћелијног дувара, као и ћелијно зрно, или у њеном центру, или су најзад расути по свој протоплазми. Као што је ћелијно зрно, тако су исто и ова свагда уваљена у протоплазму, нигда се не налазе ван ове, н. пр. у вакуолама и т. д. и увек су са свију страна њоме омотана.

Хлорофилска зрнаца састоје се из неке супстанције, која је тако е протоплазми врло слична а може бити с њом и идентична. По Сакс-у постаје и нова супстанција издвајањем из протоплазме, те се и хлорофилска зрнаца сматрају као састојци протоплазме. И она нису тврда већ меке конзистенције, и протоплазма, што их саставља, обојена је лепом зеленом бојом. Ако се зелени биљни делови као лишће уметну у стакло са јаким алкохолом, изгубиће они своју зелену боју, а на против ће се алкохол њоме обојадисати. Учинимо ли ово исто са једном ћелијом, која је пуна хлорофилских зрнаца, то ће исто бити и с њом; т. ј. и она ће постати безбојна, али неће ништа од своје првобитне величине и облика изгубити. Знак дакле да је зелена боја незнатан део хлорофилских зрнаца, а да је права супстанција њихова нека безбојна маса, која је са свим или само од части са бојом прожмана и у свему слична са беланчевинном, те се они и сматрају као делови протоплазме. Међу тим ово ништа не смета, да се и хлорофилска зрнаца у протоплазми могу понашати у гдекојим односима као индивидуални организми, т. ј. да и она могу да расту и да свој облик промене према околностима. Тако она су с почетка мала, доцније постају већа, и најзад се дељењем у две половине множе. О овоме се можемо уверити у лишћу Моозе, у ћелијама *Characeen* и у *Prothallium*-и папуата. Број хлорофилских зрнаца овим дељењем умножава се отприлике пропорционално површином растењу ћелијне мембране.

Код већине биљака у унутрашњости ових хлорофилских зрнаца постају скробна зрнаца.

С почетка се виде само као мале тачкице, но са старошћу зрнаца и она се увећавају. Налазе ли се њих више у једном зрнциу као обично, то ће ова скробна зрнаца својим укупним увећавањем испунити најзад целу масу хлорофилских зрнаца, и од оне њихове обојене протоплазме заостаће око њих само још једна танка превлака. Где што се у њима ствара и хипоклорин — уљна зрнаца (по Pringsheim-у). Како скробна тако и ова уљна зрнаца, нису стални састојци хлорофилских зрнаца већ зависи како њихово стварање тако и нестајање нарочито од светлости, па онда од температуре и др. утицаја; као што је и постајање самих хлорофилских зрнаца везано на ове услове.

У извесно доба биљног живота хлорофилска се зрнаца растворе, не стане их а нарочито се ово догађа код нашег дрвећа у јесен. Услед овога опет и лишће промене своју боју и припрема се за опадање. Тако исто и скробна зрнаца претварају се у неку вечну супстанцију, поврате се к стаблу, да се у њему на извесним местима наслажу као чврста скробна зрнаца. Место пређе зелених налазе се по том жута зрнаца и ћелије се многе испуне неким црвенкастим соком. Разне боје које у јесен виђамо на лишћу пре његовог опадања, јесу резултати ових и других промена.

Скробна зрнаца. Сви до сад побројани састојци нису никако чврста тела, већ су више или мање така тела, која личе на течност. Поред њих налазе се у ћелији и скробна зрнаца, као чврста или једра тела и која су у опште јако распрострањена по биљним органима.

Ова се скробна зрнаца налазе обично наслагана у одраслим ћелијама. Она представљају резервну храну, но која се као сувишна у биљци не употребљава одмах за њено растење, већ се тек доцније употреби или троши за образовање нових њених делова. По овоме дакле и нека ћелија, испуњена овим скробним зрнцима, сматра се као резервоар, а она у њој скробна зрнаца као резервна супстанција.

Она се образује из протоплазме. Супстанција им се дакле налази у протоплазми растворена и из ње постају најпре нека сићушна и кугласта облика зрнаца. Ова расту даље услед уметања или интусусцепције тако,

да се њима распознају разни концентрични слојеви по богатству воде и добијају особити изглед. Ово растење кад што не иде подједнако у свима правцима од центрума зрнаца, већ често у једном правцу много јаче по у другом супротноположеном. С тога зрнаца изгубе кугласт облик и постану јајаста те им у доцнијој старости и центрум не остаје у средини, већ постаје ексцентричан. Ако ли их се пак у некој ћелији много наслажу, то услед њиховог растења и међусобног притиска постају и полиједријска.

Посматрана скробна зрнаца на микроскоп изгледају сасвим без боје и састоје се из неког шупљикастог тела, сличног целулози, тако звана скробна целулоза, око које је

опет свуда наслагана друга супстанција скроба тако звана гранулоза. Оба ова састојка можемо и да раставимо, ако скробна зрнаца умиемо у пљувачку, и с њом их загревамо неколико сахати или дана на топлоти $50-60^{\circ}\text{C}$.¹⁾ Скробна се као и хлорофилска зрнаца могу по кад што да растворе. Ово се извршава тиме, што се слојеви зрнаца појединце с поља к унутрашњости једно за другим ресорбоју, или је ово ресорбовање врло неједнако и неправилно тако да остану зрнаца са разним крајцима. По кад што се ово растварање догађа и обрнуто т. ј. од средине к спољашњости.

(Наставиће се)

¹⁾ Види страну 250-ту споменуте Доренцове ботанике.

УНАПРЕЂЕЊА НАСТАВНИКА ОСНОВНИХ ШКОЛА

У КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ 1885. ГОДИНЕ

Законом о учитељским платама од 31. Марта 1881. године регулисано је постепено увећавање плате наставника основних школа, а 1. Маја исте 1881. године преведено је на плату по овом закону свега 449 наставника и то: 317 учитеља и 132 учитељице. Доцније, 1. Августа 1881. године преведени су на нову плату и они наставници, којима је по одредби чл. 5. наведеног закона, требало сачекати оцену школског рада. Таквих наставника било је свега 116, и то: 82 учитеља и 34 учитељице.

Према томе преведено је на плату по новом закону одмах у 1881. години:

учитеља	399
учитељица	166
Свега наставника	565

По одредби чл. 6. споменутог већ закона о учитељским платама, сви учитељи, који су по чл. 4. и 5. задобили право на плату по овом закону, добијају повишицу која им је на реду кад год им четири године узастопце белешке о успеху узнесу у општем резултату најмање „четири“, ако за то време никад нису добили слабу или рђаву оцену.

Стављена овако у изглед повишица, била је довољна побуда за наставнике, да сав свој труд уложи како би им за четири го-

дине успех у општем резултату изнео бар „четворку“; и по томе била је оправдана и претпоставка да ће у Мају и Августу 1885. године добити опет повишицу сви, којима је дата 1881. године.

Међу тим у 1885. години добило је повишицу и то:

	1. МАЈА	1. АВГУСТА	У ОПШТЕ
учитеља	153	76	229
учитељица	58	38	96
Свега наставника	211	114	325

Кад ове бројеве поредимо с онима из године 1881. онда излази, да није добило повишицу 240 наставника, и то: 170 учитеља и 70 учитељица.

Од ових наставника, који су били у изгледу да ће добити повишицу у 1885. години, отпало је у периоду од 1. Маја 1881. до 1. Августа 1885. године:

	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉИЦА	У ОПШТЕ
због смрти	29	5	34
оставком	88	22	110
стављањем у стање покоја	25	5	30
Свега	142	32	174

Остало је дакле у самој ствари без повишице и то једино због недовољног успеха:

WWW.UNILIB.RS

СВЕГА

ПРОЦЕНАТ

Првога Августа 1885. године добило је

повишицу

у округу:

УЧИТЕЉА УЧИТЕЉИЦА НАСТАВНИКА

Алексиначком	4	4	8
Београдском	7	1	8
Ваљевском	6	—	6
Врањском	3	—	3
Јагодинском	—	3	3
Крагујевачком	8	1	9
Крајинском	5	3	8
Крушевачком	3	—	3
Нишком	9	3	12
Пиротском	1	—	1
Подринском	2	1	3
Пожаревачком	5	6	11
Рудничком	3	—	3
Смедеревском	2	2	4
Топличком	1	1	2
Ђупријском	2	4	6
Ужичком	2	—	2
Црноречком	2	1	3
Чачанском	4	1	5
Шабачком	5	2	7
У вар. Београду	2	5	7

у области:

Шумадији	20	7	27
Источних округа	18	18	36
Западних округа	13	3	16
Јужних округа	9	1	10
Нових крајева	14	4	18
вароши Београда	2	5	7
Свега	76	38	114

Свега је дакле добило повишицу

у округу:

УЧИТЕЉА УЧИТЕЉИЦА НАСТАВНИКА

Алексиначком	7	4	11
Београдском	14	3	17
Ваљевском	13	3	16
Врањском	4	1	5
Јагодинском	11	5	16
Њажевачком	1	—	1
Крагујевачком	25	8	33
Крајинском	11	5	16
Крушевачком	11	1	12
Нишком	12	9	21
Пиротском	2	1	3
Подринском	9	2	11
Пожаревачком	21	14	35
Рудничком	8	—	8
Смедеревском	15	4	19
Топличком	2	1	3

учитеља	28	7.02
учитељица	38	22.89
наставника	66	11.50

Учитељица остало је дакле без повишице
три пута више него учитеља:

Кад број унапређених учитеља поредимо
с бројем учитељица, онда налазимо: да је
размера између првих и других била

КОД УНАПРЕЂЕНИХ:	У	Г	О	Д	И	Н
		1881.		1885.		

1. Маја	100: 41.6	100: 37.9
1. Августа	100: 41.5	100: 50.0
у опште	100: 41.6	100: 41.9

Колико је наставника добило повишицу
у појединим окрузима види се из овог пре-
гледа.

Повишицу добило је 1. Маја 1885. године

у округу: УЧИТЕЉА УЧИТЕЉИЦА НАСТАВНИКА

Алексиначком	3	—	3
Београдском	7	2	9
Ваљевском	7	3	10
Врањском	1	1	2
Јагодинском	11	2	13
Њажевачком	1	—	1
Крагујевачком	17	7	24
Крајинском	6	2	8
Крушевачком	8	1	9
Нишком	3	6	9
Пиротском	1	1	2
Подринском	7	1	8
Пожаревачком	16	8	24
Рудничком	5	—	5
Смедеревском	13	2	15
Топличком	1	—	1
Ђупријском	3	2	5
Ужичком	8	4	12
Црноречком	2	1	3
Чачанском	6	—	6
Шабачком	15	3	18
У вар. Београду	12	12	24

у области:

Шумадији	53	13	66
Источних округа	31	13	44
Западних округа	29	7	36
Јужних округа	22	5	27
Нових крајева	6	8	14
вароши Београда	12	12	24
Свега	153	58	211

у ОКРУГУ :
WWW.UNILIB.RS

УЧИТЕЉА УЧИТЕЉИЦА НАСТАВНИКА

Ђупријском	5	6	11
Ужичком	10	4	14
Црноречком	4	2	6
Чачанском	10	1	11
Шабачком	20	5	25
У вар. Београду	14	17	31
у области :			
Шумадији	73	20	93
Источних округа	49	31	80
Западних округа	42	10	52
Јужних округа	31	6	37
Нових крајева	20	12	32
вароши Београда	14	17	31
Свега	229	96	325

Кад ове апсолутне бројеве међу собом поредимо, ми налазимо да је на сто учитеља, који су добили повишницу, долазило таквих учитељица у област :

вароши Београда	121
Источних округа	63
Нових крајева	60
Шумадије	27
Западних округа	24
Јужних округа	19
у опште	42

Ова размера не показује право стање које можемо видети тек онда кад релативне бројеве међу собом поредимо. За то треба да нађемо колики је био проценат учитељица и учитеља, који су добили повишницу. А тај проценат може се наћи само тако кад се број унапређених наставника пореди с бројем наставника, који су у то доба радили у основним школама.

На крају месеца Јула 1885. године радило је у свима основним школама

ОКРУГА :

УЧИТЕЉА УЧИТЕЉИЦА НАСТАВНИКА

Алексиначког	16	12	28
Београдског	39	11	50
Ваљевског	32	13	45
Врањског	12	10	22
Јагединског	29	13	42
Књажевачког	10	4	14
Крагујевачког	48	16	64
Крајинског	36	23	59
Крушевачког	26	8	34
Нишког	38	26	64

ОКРУГА :

УЧИТЕЉА УЧИТЕЉИЦА НАСТАВНИКА

Пиротског	18	8	26
Подринског	19	6	25
Пожаревачког	65	45	110
Рудничког	19	3	22
Смедеревског	32	24	56
Топличког	12	4	16
Ђупријског	20	19	39
Ужичког	30	9	39
Црноречког	24	9	33
Чачанског	26	6	32
Шабачког	41	13	54
вар. Београда	20	30	50

у области :

Шумадији	167	67	234
Источних округа	171	112	283
Западних округа	92	32	124
Јужних округа	82	23	105
Нових крајева	80	48	128
вароши Београда	20	30	50
Свега	612	312	924

Према томе износио је проценат унапређених

у ОКРУГУ :

УЧИТЕЉА УЧИТЕЉИЦА НАСТАВНИКА

Алексиначком	43.75	33.33	39.29
Београдском	35.90	2.727	34.00
Ваљевском	40.62	23.08	35.56
Врањском	33.33	10.00	22.73
Јагединском	37.93	38.47	38.19
Књажевачком	10.00	—	7.14
Крагујевачком	52.08	50.00	51.51
Крајинском	30.56	21.74	27.12
Крушевачком	42.31	12.50	35.29
Нишком	31.58	34.62	32.81
Пиротском	11.11	12.50	11.54
Подринском	47.37	33.33	44.00
Пожаревачком	32.31	31.31	31.82
Рудничком	42.11	—	36.36
Смедеревском	46.88	16.67	33.93
Топличком	16.67	25.00	18.75
Ђупријском	25.00	31.58	28.21
Ужичком	33.33	44.44	35.90
Црноречком	16.67	22.22	18.18
Чачанском	38.46	16.67	34.38
Шабачком	48.78	38.46	46.30
у вар. Београду	70.00	56.67	62.00

у области :

Шумадији	43.71	29.85	39.74
Источних округа	28.66	27.68	28.27
Западних округа	45.65	31.25	41.94

У ОБЛАСТИ :
WWW.UNILIB.RS

	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉИЦА	НАСТАВНИКА
Јужних округа	37.80	26.09	35.24
Нових крајева	25.00	25.00	25.00
вароши Београда	70.00	56.67	62.00
У Србији	37.42	30.77	35.17

Као што се види из ових размера, највише унапређених наставника било је у Београду и у крагујевачком округу, а најмање у округу књажевачком.

По областима опет било је највише унапређених наставника у западним окрузима, а најмање у новим крајевима.

Односна размера између процента унапређених учитеља и учитељица, била је у области :

Нових крајева . . . као . . .	100: 100
Источних округа " . . .	100: 97
вароши Београда " . . .	100: 81
Јужних округа . . . " . . .	100: 69
Западних округа " . . .	100: 69
Шумадији . . . . . " . . .	100: 68
у опште . . . . . као . . .	100: 82

По плати, коју су овим унапређењем добили поједини наставници, имамо овај преглед.

Тако преведено је 1. Маја 1885. године

НА ПЛАТУ ОД :	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉИЦА	НАСТАВНИКА
2150 динара	11	—	11
1850 "	16	1	17
1550 "	66	9	75
1300 "	46	30	76
1050 "	7	18	25
800 "	7	—	7
Свега	153	58	211

НА ПЛАТУ ОД	У	П	Р	О	Ц	Е	Н	Т	У
2150 динара	7.19	—							5.21
1850 "	10.46	1.72							8.06
1550 "	43.14	15.52							35.55
1300 "	30.07	51.72							36.02
1050 "	4.57	31.04							11.85
800 "	4.57	—							3.31
Свега	100.00	100.00							100.00

Првога Августа 1885. године преведено је

НА ПЛАТУ ОД :	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉИЦА	НАСТАВНИКА
2150 динара	3	—	3
1850 "	1	—	1

НА ПЛАТУ ОД :	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉИЦА	НАСТАВНИКА
1550 "	7	—	7
1300 "	22	9	31
1050 "	37	27	64
800 "	6	2	8
у опште	76	38	114

НА ПЛАТУ ОД :	У	П	Р	О	Ц	Е	Н	Т	У
2150 динара	3.94	—							2.63
1850 "	9.21	—							0.88
1550 "	1.32	—							6.14
1300 "	28.95	23.08							37.19
1050 "	48.68	71.05							56.14
800 "	7.90	5.27							7.02
у опште	100.00	100.00							100.00

Према томе дакле у оба пута преведено је

НА ПЛАТУ ОД :	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉИЦА	НАСТАВНИКА
2150 динара	14	—	14
1850 "	17	1	18
1550 "	73	9	82
1300 "	68	39	107
1050 "	44	45	89
800 "	13	2	15
у опште	229	96	325

НА ПЛАТУ ОД :	У	П	Р	О	Ц	Е	Н	Т	У
2150 динара	6.11	—							4.31
1850 "	7.42	1.04							5.54
1550 "	31.88	9.37							25.23
1300 "	29.69	40.63							32.92
1050 "	19.22	46.88							27.38
800 "	5.68	2.08							4.62
у опште	100.00	100.00							100.00

Интересно је поређење унапређених наставника, с бројем оних који су се затекали у свакој категорији плате посебице.

Тако било је наставника

НА ПЛАТИ ОД	СВЕГА
1850 динара	17
1550 "	29
1300 "	109
1050 "	190
800 "	384
у опште	729

УНАПРЕЂЕНО је	СВЕГА	ПРОЦЕНАТ	
од 1850 на 2150 дин. њих	14	82.35	
" 1550 " 1850 " "	18	62.07	
" 1300 " 1550 " "	82	75.23	
" 1050 " 1300 " "	107	56.32	
" 800 " 1050 " "	89	23.18	
у опште	њих	310	42.52

Мали проценат унапређених наставника у последњој категорији долази отуд, што су на плати од 800 динара готово све нови наставници, који још нису стекли право на повишицу плате.

За поједине округе имамо ове бројеве о унапређеним наставницима.

ОКРУГ	Број наставника који су преведени на плату од					
	800	1050	1300	1550	1850	2150
	Д И Н А Р А					
Алексиначки . .	2	7	1	—	—	—
Београдски . .	2	5	6	4	—	—
Валевски . . .	—	7	2	4	2	1
Врањски . . .	—	2	2	1	—	—
Јагодински . .	—	4	6	5	1	—
Књажевачки . .	—	—	1	—	—	—
Крагујевачки .	1	6	15	9	1	1
Крајински . . .	3	3	4	5	—	1
Крушевачки . .	—	1	9	2	—	—
Нишки	1	10	6	3	—	1
Пиротски . . .	—	1	2	—	—	—
Подришки . . .	3	1	—	2	3	2
Пожаревачки .	1	5	19	8	2	—
Руднички . . .	1	2	2	2	1	—
Смедеревски . .	1	3	6	9	—	—
Тошнички . . .	—	2	—	1	—	—
Ђуријски . . .	—	3	5	2	1	—
Ужички	—	2	7	4	1	—
Црнобачки . .	—	2	1	3	—	—
Чачански . . .	—	3	—	6	—	2
Шабацки	—	7	6	7	4	1
Варош Београд	—	12	7	5	2	5

Као што се види из овог прегледа, у свима окрузима било је највише таквих наставника, који су добили *прву* и *другу* повишицу.

Интересно је посматрати број унапређених наставника по областима и то за сваку категорију посебице.

Тако преведено је на нову плату од 800 динара.

У ОБЛАСТИ:	У Ч И Т Е Љ А	ОД СТО УНАПРЕЂЕНИХ НАСТАВНИКА
Шумадији	5	6.85 5.38
Источних округа	4	8.16 7.50
Западних округа	3	7.14 5.77
Нових крајева	1	5.00 3.13

У прве три области проценат унапређених наставника готово је подједнак, у четвртој пак области тај проценат много је мањи.

Прву повишицу с платом од 1050 динара добило је

У ОБЛАСТИ	У Ч И Т Е Љ А	У Ч И Т Е Љ И Ц А	НАСТАВНИКА
	С	В	Е Г А
Шумадији	13	7	20
Источних округа	8	13	21
Западних округа	9	6	15
Јужних округа	5	1	6
Нови крајева	8	7	15
вароши Београда	1	11	12

У ОБЛАСТИ	У	П	Р	О	Ц	Е	Н	Т	У
Шумадији	17.81	35.00	21.51						
Источних округа	16.33	41.94	25.25						
Западних округа	21.43	60.00	28.85						
Јужних округа	16.13	16.67	16.22						
Нових крајева	40.00	58.33	46.87						
вароши Београда	7.14	64.12	38.71						

И овде налазимо код прве три области само малу разлику између процената унапређених наставника, док је на против у осталим областима та разлика врло је велика.

(Свршиће се)

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

Закон о обавезној основној настави у разним земљама у Европи.

Под овим насловом донећемо, по часопису „Moniteur-у“ што излази у Бриселу у Белгији, најважније прописе законске који постоје у разним јевропским државама односно обавезног идеја у основне школе, желећи тиме да покажемо прво то, како смо ми још далеко од правог, темељног основног образо-

вања свог народног подмлатка и да изнесемо како строге мере постоје за оне који хоће да изигравају закон о обавезном идеју у школу. Нарочито смо ради да изнесемо својим читаоцима, како скоро свуда постоји *казна затвора* за родитеље који не шаљу уредно децу у школу, а који нису у стању да плате ову или ону новчану казну на коју их школска власт осуди. Оваку казну требало би и у нас завести, јер они који највише

пате од неуредног дечијег идења у школу знају најбоље колико су недовољни садашњи прописи законски у том погледу.

У Пруској

Пруска краљевина још ни до данас нема закона о уређењу основних школа, изданог законодавним путем. Место тога постоје наредбе министарске, издане у духу начела изложених у земаљском уставу од 31. (13.) Јануара 1850 г. и постоје старија и новија наређења издана од стране појединих провинцијалних влада.

Настава је обавезна за сву децу, способну за школовање, од навршене пете до навршене четрнаесте године. Овај рок обавезног похођења школе мења се у понеким приликама, наредбама општинских или провинцијских власти, с обзиром на месне и друге околности. Деца која се ма којим особитим начином уче ономе што је законом прописано нису обавезна да иду у јавне школе које постоје у краљевини. Овим законским повлашћењем користе се имућнији родитељи који или шиљу своју децу у више јавне школе, с којима је скончана и основна настава, или дају своју децу да се у приватним школама или код својих кућа науче ономе што је за основну наставу прописано.

Немарни родитељи, који своју децу неуредно шиљу у школу, подвргнути су новчаним казницама, које се, на случај немогућности плаћања, замењују *затвором*. Кад се деси да сама деца противу воље својих родитеља неће да иду у школу, дато је полицијским властима право да силом таку децу принуде на уредно похођење школе. То се исто практикује и у другим случајима крајње упорности ма од чије стране.

(Наставиће се)

У Велику школу уписало се у почетку ове 1885-86 године свега 229 ђака, и то:

у факултету	у г о д и н у				
	I	II	III	IV	СВЕГА
Правни	30	34	17	23	104
Технички	15	7	3	3	28
Филозофски:					
Природно-математички	18	21	7	18	64
Историјско-филолошки	8	6	6	4	24
Свега	71	68	33	48	220

Проценат ђака износио је

у факултету:	у	г	о	д	и	н	у
	I	II	III	IV	у опште		
Правном	42.3	50.0	51.5	47.9	47.3		
Филозофском	36.6	39.7	39.4	45.8	40.0		
Техничком	21.1	10.3	9.1	6.3	12.7		
Свега	100.0	100.0	100.0	100.0	100.		

У свима годинама заступљени су највише правници, за тим филозофи а најмање има техничара. Број техничара у старијим годинама све је мањи, докле филозофа напротив у старијим годинама има више. Интересна је разлика између прве и четврте год.

Она је код	филозофа као	100 : 125
	правника "	100 : 113
	техничара "	100 : 30

Учитељски испит у Вишој женској школи.

— За учитељски испит у Вишој женској школи у Београду јавило се ове год. 65 приправница. Од ових пало их је на писменоме испиту 10. Остало их је да усмене испите полажу 55. Од ових на усменим испитима пало их је: Из Српског Језика 15; из Рачуна 15; из Педагогије 13; из Историје Срба са Земљином српских земаља полагало их је 53, а пало их је 6; из Историје Опште са општим Земљином полагало их је 47, а пало их је 7; из Јестаственице полагало их је 46, а пало их је 7; из женског рада полагало их је 43, а пало их је 4; из школског рада полагало их је 42, а пале су 2. У току испита две су одступиле од даљег полагања пошто су добиле по две слабе оцене. Одбијено их је: на полагање целог испита после године дана 24; на понављање испита из једног или два предмета после 6 недеља 18. На чисто положило их је учитељски испит свега 23, и то по општем резултату са оценом: одличном 1; врло добром 17; добром 5.

Наредба учитељима у Панчеву.

— Варошка општина у Панчеву, на предлог српске црквене општине, донела је у прошастој години одлуку да учитељи српских народних школа уче децу славенском читању и црквеном појању, да децу у недељне и празничне дане воде у цркву, и да у цркви поју за певницама. Учитељи су били уложили протест противу те одлуке, и изјавили да се они не могу те дужности примити. Ну недавно био је у Панчеву државни школски надзорник, и пошто се са општинским поглаварством и отменним српским грађанима разговорио, издао је за учитеље српских комуналних школа у Панчеву наредбу: 1. да учитељи морају школску децу уочи недеље и празника на вечерњу, а сваке недеље и празника на св. литургију водити, и на њих у цркви назити; 2. да морају два часа недељно ученике II, III и IV разреда учити славенском читању и уз учење световних песама учити их и црквеном појању; 3. да морају у недељне и празничне дане при богослужењу у храмовима божјим за обема певницама читати и појати,

„Шк. Л.“

У српску вишу девојачку школу у Сомбору

уписао се ове године у I разред 24; у II разред 9; у III разред 19; у IV разред 10; свега 62

ученице. Од њих су 61 Српкиње православне вере а 1 Мађарица католичке вере.

„Шк. Л.“

СИТНИЦЕ

Број становника у кнежевини Бугарској.

Кнежевина Бугарска обухваћа 63.972 кв. километра, и броји по попису од 1. Јануара 1881. године 2,004.022 становника у 14 округа 56 срезова и 715 општина.

У следећем прегледу имамо за сваки округ број срезова, општина и становника.

О к р у г.	Б р о ј		
	срезава	општина	становника
Софијски	8	68	226.490
Трновски	5	98	216.731
Шумлански	5	52	178.725
Варњански	5	53	169.270
Врацки	4	58	160.503
Бустендилски	4	55	143.172
Рущучки	4	32	132.613
Разградски	3	59	121.412
Ломпаланачки	3	40	102.983
Сидистријски	3	41	101.225
Видински	3	31	99.925
Севљевски	3	56	119.254
Свиштовски	2	33	76.680
Плевенски	4	45	155.039
Свега	56	715	2,004.022

У средњу руку долази дакле на

један округ . . . . 143.144 становника
један срез . . . . 35.786 „
једну општину . . . 2.803 „

У Краљевини Србији било је на крају 1883 године свега 1,867.326 становника, у 21 округу, 81 срезу и 1409 општина.

Према томе долазило је на

један округ . . . . 88.920 становника
један срез . . . . 27.004 „
једну општину . . . 1.325 „

Број Евреја на целој земљи износи свега 6,377.000 душа; од овога долази

на Европу 5,407.000
„ Азију 245.000
„ Америку 30.000
„ Африку 413.000
„ Океанију 12.000

У појединим европским државама било је по најновијим пописима Евреја и то:

у Немачкој 561.612
„ Енглеској 60.000
„ Аустро-Угарској . . . 1,643.708
„ Белгији 3.000
„ Данској 3.946
„ Шпанији 1.900
„ Француској 70.000
„ Грчкој 2.652
„ Швајцарској 7.373
„ Холандској 81.693
„ Италији 36.289
„ Луксембургу 600
„ Португалској 200
„ Румунији 260.000
„ Русији 2,552.145
„ Србији 3.492
„ Шведској и Норвешкој . 3.000
„ Турској 116.000

У државама азијским било је и то:

у Турској 150.000
„ Персији 15.000
„ Азијској Русији . . . 47.000
„ Туркестану 14.000
„ Индији и Кини 19.000

У државама Африке било је и то:

у Алжиру 35.060
„ Мароканској 100.000
„ Сахари 8.000
„ Тунису 55.000
„ Триполису 6.000
„ Абисинији 200.000
„ Капланду 1.000
„ Мисиру 8.000